

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EVÂİL İLE İLGİLİ HADİSLERİN TESPİT VE TENKİDİ

Bünyamin TEMİRTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EVÂİL İLE İLGİLİ HADİSLERİN TESPİT VE TENKİDİ

Bünyamin TEMİRTAŞ

Danışman: Yard. Doç Dr. Muhammet YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yard. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

Üye: Doç. Dr. Hasan KAYIKLIK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

EVÂİL İLE İLGİLİ HADİSLERİN TESPİT VE TENKİDİ

Bünyamin TEMİRTAŞ

Yüksek Lisans Tezi: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Eylül 2008, 48 Sayfa

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın konusu, kapsamı, amacı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Evâil'in sözlük ve ıstılah anlamları, evâil ile ilgili ortaya konulan eserler gibi konular ele alınmıştır.

İkinci bölümde Hz. Peygamber dönemi ve sonrası evâil rivâyetleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra insanlık tarihi ve diğer peygamberlerle ilgili rivâyetler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Âhiret hayatıyla ilgili evâil rivâyetlerine yer verilmiştir. Bu bölüm de kendi arasında Kıyâmet Günü, Cennet ve diğer evâil rivâyetleri olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evâil, Kıyâmet Günü, Cennet, Râvî, Rivâyet, Sened.

ABSTRACT**IDENTIFICATION AND ELABORATION OF HADITHS RELATED
WITH EVÂIL****Bünyamin TEMİRTAŞ****Master Thesis, Basic Islamic Sciences of Department****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Muhammet YILMAZ****September 2008, 48 Pages**

Our study consists of three parts.

In the first part: the theme, the content, aim and the method of the research are dealt with. Evâil's lexican and istilah meanings and the works relating to evâil and the subject matters like evâil are handled.

In part two: The evâil narrations belonging to the Prophet Muhammed are introduced by being classified in itself. Firstly, the evâil narrations relating to the history of mankind are mentioned and then the prophets' history are proceeded to after dealing with the Prophet the Muhammed's period and post Muhammed narrations, the narrations connected to the evâil narrations are studied.

In part three: Evâil narrations of the here after are taken up. This part also deals with the Doomsday, heaven and other evâil narrations.

Key words: Evâil, Doomsday, Heaven, Râvî, Riwâyah, Sanad (the chain of narratives).

ÖNSÖZ

Yüce Allâh insanları yarattıktan sonra onlara doğruyu ve yanlışını göstermek, kendisine yaraşır birer kul olmalarını sağlamak amacıyla peygamberleri vazifelendirmiştir. Yüce Allâh'ın bu görevi tevdi ettiği en son peygamber ise, Hz. Peygamber olmuştur.

Şüphesiz İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi her şeyden önce Hz. Peygamber'i tanımak, onun sünnetini anlamakla mümkündür. Onun gerek dünya gerekse ahiret hayatına yönelik anlayış ve tavrını ortaya koyabilmek ise, ona ait olan sahih hadislerin ortaya konulmasıyla mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'e izâfe edilen ve hadis olarak aktarılan rivâyetler arasında çok sayıda ona ait olmayan rivâyet de vardır. Bundan dolayı, sened ve metin tenkidi yapılarak hadislerin sahih olanların zayıf ve uydurma olanlardan ayırt edilmesi, hem dinî açıdan hem de bir takım yalan, yanlış ve yakışsız ifadelerin Hz. Peygamber'e atfedilmesinin önlenmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Hadis ilminde evâil olarak ifade edilen ve genel olarak herhangi bir konudaki ilklere dâir haberleri ifade eden bir alan gelişmiştir. Allâh'ın ilk yarattığı şeyin ne olduğu ile başlayan ve Ahirette ilk olarak gerçekleşecek hâdiselere kadar çok farklı konuda Hz. Peygamber'den nakledilen bu rivâyetler içinde bizzat Hz. Peygamber'in kendisi ile ilgili olanlar da önemli bir yer tutmaktadır.

Evâil ile İlgili Hadislerin Tespit ve Tenkidi adını verdiğimiz çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın konusu, kapsamı, amacı ve yöntemi üzerinde durulmuş ve evâil'in sözlük ve ıstılah anlamları, evâil ile ilgili ortaya konulan eserler gibi konular ele alınmıştır.

İkinci bölümde dünya hayatıyla ilgili rivâyetler üzerinde durulmuştur. İnsanlık tarihi, peygamberler, Hz. Peygamber dönemi ve sonrası ile ilgili evâil rivâyetleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Âhiret hayatına dâir rivâyetler incelenmiştir. Kıyâmet günü, Cennet ve diğer evâil rivâyetleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın başından beri her türlü ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. A. Osman Ateş'e, Doç. Dr. Hasan Kayıklık ve danışman hocam Yard. Doç. Dr. Muhammet Yılmaz'a teşekkür etmeyi bir borç olarak addediyorum. Tezimin hazırlanması aşamasında her türlü kolaylığı sağlayan değerli hocam Aladağ İlçe Müftüsü Sayın Mustafa Erdem'e, kıymetli arkadaşlarım Ali Karacelil, Mustafa Şan ve İlker Avcı'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca moral-motivasyon olarak ilgi, şefkat ve yardımlarını esirgemeyen, her fırsatta azim ve gayret aşıl原因an kıymetli aileme ve özellikle sevgili eşim Sibel Hanım'a şükranlarımı sunuyorum. Çalışmamız, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu'ndan İF2007YL4 no'lu proje ile desteklenmiştir. Katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Bünyamin TEMİRTAŞ

ADANA-2008

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	VIII

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi	1
1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı	1
1.1.2. Tezin Amacı	1
1.1.3. Tezin Yöntemi	1
1.2. Evâil Kavramı, Kapsamı ve Evâil İle İlgili Eserler	1
1.2.1. Evâil'in Sözlük ve İstilah Anlamı	1
1.2.2. Kapsadığı Konu ve Alanlara Göre Evâil	2
1.2.3. Evâil İle İlgili Eserler	3

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA HAYATIYLA İLGİLİ EVÂİL RİVAYETLERİ

2.1. İNSANLIK TARİHİ İLE İLGİLİ EVÂİL RİVÂYETLERİ	6
2.1.1. Allâh'ın İlk Olarak Neyi Yarattığı İle İlgili Rivâyetler	6
2.1.1.1. Allâh'ın İlk Olarak Kalemi Yarattığına Dâir Rivâyetler	6
2.1.1.2. Allâh'ın İlk Olarak Akli Yarattığına Dâir Rivâyetler	7
2.1.2. Öldürme Filini İlk Defa Gerçekleştiren Kişi İle İlgili Rivâyet	11
2.1.3. Yeryüzünde İnşâa edilen İlk Mescid İle İlgili Rivâyetler	11
2.2. Peygamberlerle İlgili Evâil Rivâyetleri	12
2.2.1.1. İlk Peygamberin Kim Olduğuna Dâir Rivâyetler	12
2.2.2. İlk Peygamberin, Hz. Âdem Olduğuna Dâir Rivâyetler	12
2.2.3. İlk Peygamberin Hz. Nûh Olduğuna Dâir Rivâyetler	13

2.2.4. Hz. İbrâhim İle İlgili Rivâyetler.....	14
2.2.4.1. Misafire İlk İkramda Bulunan Kişi Olduğuna Dâir Rivâyet.....	14
2.2.4.2. İlk Sünnet Olan Kişi Olduğuna Dâir Rivâyet.....	15
2.2.5. Peygamberler Arasındaki Öncelik-Sonralık Durumuyla İlgili Rivâyet.....	17
2.3. Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrası Evâil Rivâyetleri.....	17
2.3.1. İlk Olarak Musâfaha Yapanların Yemenliler Olduğu İle İlgili Rivâyet	17
2.3.2. Hz. Peygamber'e İlk Vahyin Nasıl Geldiğine Dâir Rivâyet	18
2.3.3. İslâm'da Emîr Tayin Edilen İlk Kişi İle İlgili Rivâyet	19
2.3.4. İki Şehir'den Hangisinin Önce Fethedileceğine Dâir Rivâyet	19
2.3.5. Allâh İçin İlk Hicret Eden Kişi İle İlgili Rivâyet	20
2.3.6. Hicretten Sonra Medîne'de Doğan İlk Kişi İle İlgili Rivâyet.....	20
2.3.7. Hz. Peygamber'den Sonra Müslüman Olan İlk Kişi İle İlgili Rivâyetler ..	21
2.3.8. İlk Ok Atan ve İlk Kan Akıtan Kişinin Kim Olduğu İle İlgili Rivâyet.....	22
2.3.9. İslâm'da İlk Ezân Okuyan Kişi İle İlgili Rivâyet	23
2.3.10. Ensâr'dan İlk Şehid Olan Kişiyile İlgili Rivâyet.....	24
2.3.11. Deyn-Müdâyene Ayetini İlk İnkâr Edenin Kim Olduğuna Dâir Rivâyet	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂHİRET HAYATIYLA İLGİLİ EVÂİL RİVÂYETLERİ

3.1. Kıyâmet Günü İle İlgili Rivâyetler.....	28
3.1.1. İlk Olarak Şefâat Edecek Kişi İle İlgili Rivâyetler	28
3.1.2. Hesaba Çekilecek Olan İlk Ümmet İle İlgili Rivâyet	32
3.1.3. İnsanlar Arasında Hüküm Verilecek İlk Şey İle İlgili Rivâyet.....	33
3.1.4. Kulun Hesaba Çekileceği İlk Amel ile İlgili Rivâyetler	34
3.1.5. Münâkaşa Edecek Olan İlk Kişilerle İlgili Rivâyet	35
3.1.6. Giydirilecek Olan İlk Kişi İle İlgili Rivâyet	35
3.1.7. Kıyâmet Alâmeti ve Cennet Ehlinin Yiyeyeceği İle İlgili Rivâyet.....	36
3.2. Cennet İle İlgili Rivâyetler.....	37
3.2.1. Cennetin Kapısını İlk Kimin Açacağına Dâir Rivâyet	37
3.2.2. Cennete İlk Önce Kimlerin Gireceğine Dâir Rivâyetler	37
3.2.3. Cennete Girecek Olan İlk Topluluğun Hangisi Olduğuna Dâir Rivâyet	38
3.2.4. Yüce Allâh'ın Mü'minlere Söyleyeceği İlk Söz İle İlgili Rivâyet	38
3.2.5. Allâh'ın Musâfaha Yapacağı ve Selam Vereceği Kişiyile İlgili Rivâyet ...	39

3.3. Diğer Evâil Rivâyetleri	39
3.3.1. İnsanın Kabirde Hesaba Çekileceği İlk Ameli ile İlgili Rivâyet	39
3.3.2. Sırât Köprüsünden İlk Olarak Geçecekler İle İlgili Rivâyet	40
3.3.3. Sabır İle İlgili Rivâyetler	41
SONUÇ	43
KAYNAKÇA	44
ÖZGEÇMİŞ	48

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin.
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırmız
Mad.	: Maddesi
s.	: Sayfa
Tahk.	: Tahkik
t.y.	: Tarih yok
Yay.	: Yayınları
TDVİA.	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
T.D.V	: Türkiye Diyânet Vakfı
Had. No	: Hadis No
v.s	: Vesaire
Nşr.	: Neşreden
M.	: Mîlâdî
vd	: Ve Diğeri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi

1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Evâil ile ilgili özellikle Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetlerin kaynaklarının tespit edilerek sıhhatlerinin ortaya konulması çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede evâil kavramının sözlük ve ıstılah anlamları, hadislerde ifade ettiği anlamlar, üzerinde durulacaktır. Araştırmamızda İbn Ebî Âsım'ın konuyla ilgili müstakil eseri *el-Evâil*'de yer alan rivâyetler esas alınmıştır. Bununla birlikte diğer evâil kaynaklarına da zaman zaman müracaat edilmiştir.

1.1.2. Tezin Amacı

Bu çalışmanın amacı, bu alanda oluşturulan literatüre dikkat çekmek ve bu konuda Hz. Peygamber'e izâfe edilen rivâyetlerin kaynaklarını tespit etmektir. Diğer yandan bu hadislerin sıhhat durumlarının ortaya konulması da araştırmamızın amaçları arasındadır.

1.1.3. Tezin Yöntemi

Çalışmamızda takip ettiğimiz yöntem, konumuzla ilgili olan rivâyetlerin sahihini zayıfından ya da uydurma olanlarından ayırmak olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için de hadis ilmi teknik ve yöntemlerinden istifade edilip, eleştirel bir bakış açısıyla bu rivâyetlerin İslâm'ın temel ilke ve amaçlarıyla örtüşüp örtüşmediği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Hz. Peygamber'den rivâyet edilen evâil hadislerinin hadis ilmi açısından değerlendirilmesi yapılırken, başta temel hadis kaynakları, ricâl, Hadis Usûlü, cerh ve ta'dil, mevzûât ve lügat kitapları yanında diğer temel kaynaklardan da faydalanılmıştır.

1.2. Evâil Kavramı, Kapsamı ve Evâil İle İlgili Eserler

1.2.1. Evâil'in Sözlük ve İstılah Anlamı

Evâil'in Sözlük Anlamı

“Evâil” kelimesi “Evvel-Ev'ele” isim kökünden gelmektedir. Buna göre “Evvel-Evâil”, ilk, temel, önde giden, bir işte çığır açan, yol gösteren gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹

Evâil'in İstilah Anlamı

Arapça'da “ilk, birinci” anlamındaki “evvel” kelimesinin çoğulu olan “evâil”, yaygın olarak “ilmü'l-evâil”adlı tarihi ve edebi disiplin çerçevesinde “tarihte ilkler” üzerine yazılmış eserler manâsında kullanılmakla birlikte felsefede ıstılahi bir anlam kazanmıştır.²

Hadis Usûlü'nde, hadis metinlerinde bildirilen olayların tarihlerini tespiti yardımcı olmak üzere İslâm Tarihinde ilk defa yapılan işleri ifade eden bir tabirdir. Suyûtî, hadislerde sözkonusu edilen bazı olayların zamanının bilinmesi ile ilgili olarak evâil'in ilk defa Bulkînî tarafından zikredildiğini kaydeder. Ondaki naklettiğine göre hadislerde bahsedilen bazı olayların kronolojisi “ilk defa şöyle oldu” denilen; bir hâdiseden önce veya sonra olduğu zikredilen “iki işten sonuncusu” olarak belirtilen; nihayet sene ve ay zikredilen rivâyetlerle bilinir. Bu bilgi, özellikle hadislerde nâsih-mensûh'u bilmede son derece önemli rol oynar.³

1.2.2. Kapsadığı Konu ve Alanlara Göre Evâil

Evâil'in, “İlmü'l-evâil” adı altında özellikle felsefede ıstılahi bir anlam kazandığını yukarıda kısaca belirtmiştik. İslam mantık tarihinin öncülerinden olan Kindî ve Fârâbî'nin bu terimi “deney öncesi (a priori, aksiyom, öncel) bilgi” anlamında kullandıkları anlaşılmaktadır. Buna göre sağlıklı bir zihne sahip olan herkesin doğuştan getirdiği yatkınlıkla duyu tecrübelerine başvurmadan sahip olduğu bilgilere “el-evâilü'l-me'lûfe”, “el-evâilü'l-mantıkıyye” ve “el-evâilü'l-müteârefe” (herkesin kesinlik ve doğruluğunu kavrayıp iştirak ettiği ilk bilgiler) denmektedir.⁴

Kâtip Çelebi, evâili edebiyat ve tarihle ilgili başlı başına bir ilim olarak tanımlamakla beraber⁵ evâil'in başta antik felsefe metinleri olmak üzere diğer birçok eserle de ilgisi vardır. Kâtip Çelebi'nin açıklamasından hareketle evâil'in daha ziyade

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 715.

² Açıkgenç, “Evâil”, *TDVİA*, XI, 513.

³ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 88.

⁴ Açıkgenç, “Evâil”, *TDVİA*, XI, 513.

⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 134, 199-200.

her ilmin tarihini konu alan eserler ve dolayısıyla bir tür ilimler tarihi olduğu söylenebilir.⁶

Evâil'e önem veren müslümanlar ilk sîret kitaplarında sakal ve bıyık kısaltma, dişleri misvakla yıkama, tırnakları kesme gibi bazı önemli âdetleri ilk defa uygulayanların semâvî dinlerin peygamberleri veya büyükleri olduğunu tesbit etmeye çalışmışlardır. Evâil kitaplarında verilen bilgiler İslam öncesi dönem, Asr-ı Saâdet ve daha sonrası olmak üzere üç kısma ayrılabilir. İslam öncesine dâir bilgiler Hz. Adem'den başlatılmakta, bu arada hurafelere ve İsrâiliyât'a dayanan mâlumat da verilmektedir. Asr-ı Saâdet ve daha sonrasına dâir bilgiler ise genellikle tarih ve hadis kitaplarına dayandırılmaktadır. Genel anlamda evâil kitaplarının muhtevası incelendiğinde, bu eserlerin edebiyat ve ilimler tarihi bakımından önem taşımalarının yanı sıra müslümanların kültür tarihini nasıl değerlendirdikleri konusunda da zengin bir kaynak oluşturdukları görülür.⁷

1.2.3. Evâil İle İlgili Eserler

Kâtip Çelebi evâil'e dâir ilk eserin Ebû Hilal el-Askerî (ö.400/1009'dan sonra) tarafından kaleme alındığını söylerse de ilk te'lifin İbnü'l Kelbî'ye (ö.204/819) ait olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze gelen evâil ile ilgili belli başlı eserler şunlardır:

1- Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö.235/849)'nin *el-Musannef*'i: İlk tasnif edilen hadis kitaplarından biri olup evâil konusu "Kitâbü'l-Evâil" başlığı altında ele alınmıştır. Eser, Kûfe'de ilk defa kadılık yapan kişinin Süleyman b. Rebâa el-Bâhilî olduğu, ancak kırk gün zarfında kendisine hiçbir davacının başvurmadığı, bayramlarda minberi mescid dışına ilk defa Bişr b. Mervan'ın çıkardığı gibi hususlarla başlamakta, Rasûl-i Ekrem ile ilgili daha önceki peygamberlerin, ashab ve tâbiîn ile daha sonraki dönemlerde yaşayanların yaptığı kaydedilen ilk hareketleri, herhangi bir sıra gözetmeden 315 rivâyet halinde senedleriyle birlikte zikretmektedir.⁸

⁶ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

⁷ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

⁸ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

2- İbn Kuteybe'nin *el-Evâil*'i: Eserde emir hitabıyla ilk defa selamlanan kişinin Muğîre b. Şû'be olduğu söylenmektedir.. Eserdeki bilgiler senedsiz olarak nakledilmektedir. Müellifin el- Maârifte (s. 551-558) bir bölüm halinde ele aldığı konular Muhammed Bedreddin el-Kahvecî tarafından müstakil bir kitap olarak yayınlanmıştır.⁹

3- İbn Ebû Âsım en-Nebîl'in *el-Evâil*'i: Eser, ilk yaratılan şeyin kalem olduğuna dâir üç ayrı rivâyetle başlamakta ve 194 rivâyeti senedleriyle birlikte zikretmektedir. Kitaptaki rivâyetler Ebû Hacir Muhammed Said b. Besyunî Zağlul tarafından titiz bir çalışma ile tahkik edilmiştir.¹⁰

4- Taberânî'nin *Kitâbü'l-Evâil*'i: Seksen altı rivâyetin senedleriyle birlikte yer aldığı bu eser Suyûtî'nin *el-Vesâil*'i ile birlikte yayımlanmıştır.¹¹

5- Ebû Hilal el-Askerî'nin *el-Evâil*'i: Suyûtî tarafından ihtisar edilen eser birkaç defa basılmıştır.¹²

6- Bedreddin eş-Şiblî'nin *Mehâsinü'l-Vesâ'il fî Ma'rifeti'l-Evâil*'i: Müellif zamana nisbet edilmeksizin ilk varlığın Yüce Allâh, ensardan ilk müslümanın Sa'd b. Zürâre olduğunu zikrederek yaratılmışların ilkleriyle eserine başlamakta, Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar geçen çağlarda, Asr-ı Saâdet, Hulefâ-yi Râşidîn devri ve daha sonraki dönemlerde meydana gelen ilkleri, ayrıca giyim kuşamda ve ilmî konularla âhîret hayatında meydana gelecek ilkleri geniş bir şekilde ele almaktadır. Zehebî ve Safedî gibi âlimlerin takdirle karşıladığı eser Muhammed Altuncî tarafından yayımlanmıştır.¹³

7- Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Zeyd el-Cerrâî'nin *el-Evâil*'i: Fıkıh kitaplarının tertibine göre (tahâret, salât, zekât, savm, hac vb.) yirmi bab halinde te'lif edilen eserde bazı konularda ilk yazılan kitaplara bir bölüm ayrılmış, birbiriyle ilgisi bulunmayan çeşitli ilkler de son bölümde zikredilmiştir. Eser müellif nüshası esas alınarak Âdil Füreycat tarafından neşredilmiştir.¹⁴

8- Suyûtî'nin *el-Vesâ'il İlâ Ma'rifeti'l-(müsâmereti'l) Evâil*'i: Suyûtî bu çalışmasında Ebû Hilal el-Askerî'nin *el-Evâil*'ini özetlemekle beraber bu eseri pek çok ilave ile birlikte fıkıh bâblarına göre yeniden düzenlemiştir. Kitap, İbrahim el-Adevî ve Ali Muhammed Ömer tarafından yayımlanmıştır(1980). Adı bilinmeyen bir müellif,

⁹ Açıkgöç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹⁰ Açıkgöç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹¹ Açıkgöç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹² Açıkgöç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹³ Açıkgöç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹⁴ Açıkgöç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

Suyûtî'nin bu eserinde gördüğü hatalara dâir *Tezkiretü'l-Evâil fî Islâhi Kitâbi'l-Vesâil ilâ Ma'rifeti'l-Evâil* adıyla bir eser yazmıştır.¹⁵

9- Ali Dede Bosnevî'nin *Muhâdarâtü'l-Evâil ve Müsâmeratü'l-Evâhir*'i: Müellif Suyûtî'nin eserini esas alıp rivâyetlerin senedlerini ve kaynaklarını muhafaza etmişse de tarih ve edebiyatla ilgili kitapları taramak suretiyle ona birçok ilavede bulunmuştur. Eser “ilkler” ve “sonlar” olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Otuz yedi bâbdan oluşan ilkler bölümü kitap, kalem, yazı, şiir, şairler, kadılar, isimler, lakaplar ve ibâdetler gibi pek çok konuyu ele almaktadır. Sonlar bölümü ise Kur'ân-ı Kerîm, halifeler, sultanlar ve ahiret hayatıyla ilgili konuları ihtiva etmektedir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır.¹⁶

10- Muhammed Tâki et- Tusterî'nin *el-Evâil*'i: Şîi olan müellif çeşitli kaynakları tarayarak muhtelif konulara dâir ilkleri tesbit etmeye çalışmıştır. Evâil'e dâir eser yazan diğer Şîi müellifler hakkında Ağa Büzürg-i Tahranî kısa bilgiler vermektedir.¹⁷

Evâil kitapları arasında Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö.225 / 840)'nin *el-Evâil*'i; Ebû Arûbe el- Harrânî'nin *Kitâbu'l-Emsâl ve'l-Evâil*'i; Mısırlı tabib Ebû Yakûb İshâk b. Süleyman el-İsrâilî'nin, *el-Evâil ve'l-Ekâvil*'i; Merzûbânî'nin, eski İran tarihiyle Mu'tezile'ye dâir bilgiler ihtiva ettiği söylenen *el-Evâil*'i; İbn Hacer el-Askalânî'nin, *İkâmetü'd-Delâil alâ Ma'rifeti'l-Evâil*'i ile Şemseddin İbn Tolun'un, *Unvânü'r-Resâil fî Ma'rifeti'l-Evâil*'ini de zikredebiliriz.¹⁸

¹⁵ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹⁶ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 513.

¹⁷ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 514.

¹⁸ Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, XI, 514; Kettâni, *Hadis Literatürü*, s. 78, Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 94.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA HAYATIYLA İLGİLİ EVÂİL RİVAYETLERİ

2.1. İnsanlık Tarihi İle İlgili Evâil Rivâyetleri

2.1.1. Allâh'ın İlk Olarak Neyi Yarattığı İle İlgili Rivâyetler

Evâil ile ilgili literatüre baktığımızda Yüce Allâh'ın yarattığı ilk şeyin “kalem” ya da “akıl” olduğuna dâir çok sayıda rivâyet nakledilmektedir.

2.1.1.1. Allâh'ın İlk Olarak Kalemî Yarattığına Dâir Rivâyetler

Bu konuyla ilgili rivâyetlerden birincisi şöyledir:

Mahmûd b. Hâlid → Mervân b. Muhammed → İbn Lehî'a → Yezîd b. Hubeyb → el-Velîd b. 'Ubâde → 'Ubâde b. es-Sâmit tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Allâh'ın yarattığı ilk şey kalemdir”.¹⁹

Aynı hadis, İbn Musaffâ → Bakıyye b. el-Velîd → Mu'âviye b. Sa'id → Abdullah b. es-Sâib → Atâ b. Ebî Rabâh → el-Velîd b. 'Ubâde → 'Ubâde b. es-Sâmit tarikiyle de nakledilmiştir.²⁰

Bu konudaki bir başka rivâyet ise şöyledir:

Ebû Mûsâ → Ya'mer b. Bişr → İbnü'l Mübârek → Rabâh b. Zeyd → Ömer b. Hubeyb → Kâsım b. Ebî Beze → Sa'îd b. Cübeyr → İbn Abbas tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Yüce Allâh'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona emretti, olacak olan her şeyi yazdı.”²¹

¹⁹ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 5, Had. No: 1.

²⁰ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 6, Had. No: 2. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 317.

²¹ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 6, Had. No: 3;

İbn Cerîr et-Taberî²², Taberânî²³, Beyhakî²⁴ ve Suyûtî²⁵ gibi alimler tarafından kaydedilen bu hadis Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî tarafından da:”Kaderi, olanı ve ebede kadar olacak olanı yaz.” şeklinde rivâyet edilmiş ve hadisin “Hasen-Sahih-Garip” olduğu belirtilmiştir.²⁶

2.1.1.2. Allâh'ın İlk Olarak Akıl Yarattığına Dâir Rivâyetler

Allâh'ın yarattığı ilk şeyin kalem olduğunu belirten hadisler yanında, ilk yaratılanın akıl olduğuna dâir rivâyetlerle de karşılaşılmaktadır. Daha çok zayıf hadislere yer veren kitaplar ya da uydurma hadisleri bir araya getiren çalışmalarda yer alan bu rivâyetler, değişik çalışmalara konu olmuş ve üzerinde müstakil çalışmalar yapılmıştır. Nitekim Mehmet Özşenel'e ait “İlk Yaratılan Varlık Konusundaki Rivâyetler” adlı bir makale çalışması vardır.²⁷ Diğer taraftan İlk yaratılan varlığın akıl olduğuna dâir rivâyetler, Sami Kılınçlı tarafından hazırlanan “Akıl İle İlgili Hadislerin Tespit ve Tenkidi” adlı çalışmada²⁸ da geniş bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu konudaki rivâyetlerden birisine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Allâh akıllı yarattığı zaman ona: 'Öne dön' dedi, o da döndü. Sonra ona: 'arkaya dön' dedi, o da döndü. Sonra: 'izzetim ve celâlim hakkı için senden daha şerefli bir şey yaratmadım. Seninle alır seninle veririm' dedi.”²⁹ Aynı rivâyet Taberânî tarafından da nakledilmiştir.³⁰

Gerek İbn Ebi'd-Dünya gerekse Taberânî bu rivâyeti Ahmed b. Zencuveyh el-Kattân el-Bağdâdî → Muhammed b. Bekkâr b. er-Reyyân → Hafs b. Ömer → Fadl b. İsa er-Rakkâşî → Ebû Osman en-Nahda → Ebû Hüreyre yoluyla nakletmişlerdir. Bu isnadda yer alan Fadl b. İsa er-Rakkâşî'nin zayıf bir ravi olduğu konusunda ittifak olduğu³¹ kader hakkında hadisler naklettiği, kendisinden hadis nakledilmesi uygun olmayan zayıf bir ravi olduğu belirtilmiştir.³²

²² Taberî, *Tefsîr*, XXVIII, 11.

²³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 68; *el-Evâil*, s. 137.

²⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 3.

²⁵ Suyûtî, *el-Vesâil*, s. 5, Had. No:1.

²⁶ Tirmizî, *Kader*, 16, Had. No: 2244; *Tefsir*, 66, Had. No: 3537.

²⁷ Özşenel, Mehmet, “İlk Yaratılan Varlık Konusundaki Rivâyetler”, *Divan*, s. 171-178.

²⁸ Kılınçlı, Sami, *Akıl İle İlgili Hadislerin Tespit ve Tenkidi* (Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2007, s. 49. vd.

²⁹ İbn Ebi'd-Dünya, *Kitâbü'l-Akıl*, s. 31.

³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsât*, II, 235.

³¹ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, V, 60.

³² İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, VI, 13.

Taberânî bu hadisi Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-Esbehânî → Ebû Hammi'l Velid b. Şucâ' → Saîd b. Fadl el- İbnü'l-Cevzî → Ömer b. Ebû Sâlih el Atakî → Ebû Gâlib → Ebû Umâme yoluyla da nakletmiştir.³³ İbnü'l-Cevzî, eserinde bu ve buna benzer akılla ilgili hadisleri naklederek bu konuda sahih bir hadisin olmadığını belirtmiştir.³⁴

Heysemî, aynı hadisi Ebû Hüreyre'den naklederek Zehebî'nin, Ömer b. Ebî Sâlih'in tanınmayan bir râvî olduğunu belirttiğini nakletmiştir.³⁵ Ancak Taberânî ve Heysemî'nin naklettiği senedlerde yer alan Ömer b. Ebî Sâlih el-Atâkî'nin, akıl ve fazileti hakkında bâtil ve reddedilen haberler naklettiği, hadis nakletme konusunda tanınmadığını ve hadislerine tâbî olunamayacağı³⁶ gibi konularda eleştirilmiş ve yukarıda nakledilen hadîsin aslının olmadığı³⁷ kaydedilmiştir.

Şevkânî bu hadisle ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “İbn Adî bu hadîsi Ebû Hüreyre'den “merfû” olarak nakletmiş ancak senesinde Yahyâ'nın “kötü bir kişidir” dediği Fadl b. İsâ bulunmaktadır. Râvîlerden Halep kadısı Hafs b. Ömer ise sikâ râvîlerin isimlerini kullanarak uydurma hadisler nakletmiştir. İbn Hibbân, bu kişinin hadislerini delil olarak kullanmanın mümkün olmadığı konusunda ittifak bulunduğunu söylemiştir. Dârekutnî ise bu hadisi başka bir şekilde nakletmiş ancak senesinde yalancı bir râvî olan Seyf b. Muhammed bulunmaktadır. Ukaylî, Ebû Ümâme'den “merfû” olarak nakletmiş ancak onun senesinde de tanınmayan iki râvî vardır. Zehebî de *Mizânü'l-İ'tidâl*'de bu hadîsin bâtil olduğunu söylemektedir. Beyhakî, Şuâbü'l-İmân'da zayıf bir senedle nakletmiş ve aslında bu sözün Hasan Basrî'nin sözü olarak meşhur olduğunu kaydetmiştir.”³⁸

Beyhakî'nin yer verdiği rivâyetlerin senedlerinde de Halep kadısı Hafs b. Ömer Fadl b. İsâ er-Rakkâşî bulunmaktadır.³⁹

Bu hadisin Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'dan gelen şekli mürsel'dir⁴⁰ ve aynı zamanda senesinde zayıflık vardır.⁴¹

³³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 283.

³⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zemmü'l-Hevâ*, s. 15.

³⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, V, 60.

³⁶ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, IV, 314.

³⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ*, III, 175.

³⁸ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûâ*, I, 477-479. Krş; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, II, 390; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, II, 326.

³⁹ Beyhakî, *Şuâbü'l-İmân*, IV, 154.

⁴⁰ İsevî, *el-Ehâdisü'l-Kudsîyye*, I, 94.

⁴¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 723.

Beyhakî bu hadisi naklettikten sonra senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴² Ayrıca İbn Kayyım bu hadisi nakletmiş ve akılla ilgili tüm hadislerin yalan olduğunu belirtmiştir.⁴³

Bu konudaki rivâyetlerden birisi de şöyledir: Rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Yüce Allâh akıllı yarattığı zaman: 'Öne dön, gel, yönel' dedi. Sonra ona: 'arkaya dön' dedi. O da döndü. Sonra 'otur' dedi. O da oturdu. Sonra 'konuş' dedi. O da konuştu. Sonra 'sus' dedi. O da sustu. Bunun üzerine Yüce Allâh şöyle dedi: 'İzzetime, celâlîme, büyüklüğüme, hâkimiyetime, gücüme yemin olsun ki kendime senden daha kıymetli bir şey yaratmadım. Seninle bilir, seninle över, seninle alır, seninle veririm. Seninle mükafatlandırır, seninle cezalandırırım. Sevap senden dolayı, ceza da sanadır. Sana sabırdan daha faziletli bir şey ikram etmedim.’”⁴⁴

Hz. Peygamber'den nakledildiği söylenen bu hadisin sahih olması mümkün değildir.⁴⁵ Hindî bu hadisin mu'dal olduğunu söylemiştir.⁴⁶

Deylemî de bu hadisi senedsiz olarak Âişe'den nakletmiştir.⁴⁷

Allâh tarafından yaratılan ilk varlığın akıl olduğu hususunda Hz. Peygamber'e isnâd edilen rivâyetler, hadis otoriteleri tarafından tenkid edilmiş ve sahih olarak kabul görmemiştir.⁴⁸

İlk yaratılan şeyin “akıl” olduğu yönündeki rivâyetlerin asılsız ve uydurma olduğu belirtilmiştir.⁴⁹

Bu rivâyetlerden bir diğeri de şöyledir:

“Yüce Allâh'ın ilk yarattığı şey akıldır.”⁵⁰

Fettenî, bu hadisin senedinde yalancı râviler bulunduğunu söyleyerek tenkit etmiş,⁵¹ Münâvî ise bu hadisin herhangi bir aslının olmadığını, aynı zamanda diğer tariklerinin de güvenilir olmadığını ifade etmektedir.⁵²

Cebrî ise aynı hadisi nakletmiş ve İbn Teymiyye'nin bu hadisi “Mecmeu'l-Fetevâ”sında naklettiğini, İbnü'l-Cevzî gibi hadis âlimlerinin bu rivâyetle ilgili olarak:

⁴² Beyhakî, *Şuâbü'l-Îmân*, IV, 154.

⁴³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 66.

⁴⁴ Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Akl*, s. 31; Hâkim et-Tirmizî, *Nevâdir*, II, 60; Beyhakî, *Şuâbü'l-Îmân*, IV, 154; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 309-310; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûâ*, I, 477-478.

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 272.

⁴⁶ Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, III, 686.

⁴⁷ Deylemî, *el-Firdevs*, I, 3.

⁴⁸ Bolay, "Akıl", *TDVİA*, II, 179.

⁴⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'â*, s. 143-144; 154-155; Suyûtî, *el-Leâliü'l-Masnû'â*, I, 129-130.

⁵⁰ Fetteñî, *Tezkiratü'l-Mevdû'ât*, s. 28.

⁵¹ Fetteñî, *Tezkiratü'l-Mevdû'ât*, s. 28.

⁵² Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, IV, 510.

“Yalan ve uydurmadır, güvenilir İslâmi kaynaklarda bu hadisle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Bu hadisi Dâvûd b. el-Muhabber gibi akılla ilgili hadisleri derleyen kişiler nakletmiş, İhvânı Safâ ve benzeri felsefecilerin, Gazâlî, İbn Arabî, İbn Seb’în gibi alimlerin eserlerinde yer alan ve Hz. Peygamber adına uydurulan bir yalandır” dediklerini nakletmiştir.⁵³

Yukarıda naklettiğimiz bilgilerden de anlaşıldığı üzere “aklın ilk yaratılan varlık” olduğuna dâir rivâyetler sıhhat yönünden güvenilir değildir.

M. Hayri Kırbaşoğlu, bu konuda şöyle demektedir:

“İlk yaratılanın kalem, aydınlık–karanlık, akıl, Hz. Peygamber’in nûru ve su olduğu yolundaki rivâyetlerin kaynak açısından muahhar ve güvenilmez derlemelerde yer aldığı, hatta bir kısmının kaynağının bile bulunmadığı, isnadlarının çürük olduğu, bu sayılanların hepsi de ilk olarak yaratılmış olamayacağı için çelişki arzettiği görülmüştür ki, durumu bu olan rivâyetlere bakılarak, ilk yaratılanın ne olduğu konusunda bir sonuca varmak mümkün olmasa gerektir. Kaldı ki, bunların hepsi sahih bile olsa idi, âhad olup zan ifade ettikleri için, milyarlarca yıl öncesinde ne olup bittiğine dâir bilgi edinmek için, bunların ciddiye alınması yine de doğru olmazdı.⁵⁴

Kırbaşoğlu, konuyla ilgili görüşlerinin devamında şunları dile getirmektedir:

Güneş, ay ve yıldızların yaratılışlarıyla ilgili olarak da İslâmi eserler pek çok İsrâiliyyât ve hurâfe türünden rivâyetlerle doldurulmuş bulunmaktadır. Hele yaratılışın safhaları, günleri, ve her bir günde yaratılanlarla ilgili ve Müslim gibi mûteber(?) bir kaynağa dahi sızabilmiş olan rivâyetlerde, Âdem’in nerede ise yaratılışının dakikasının bile belirlendiği görülmektedir ki, bunun da mitoloji veya İsrâiliyyât olduğu, bunların bize gerçek adına herhangi bir bilgi vermesinin söz konusu olmadığı âşikârdır. Konuyla ilgili rivâyetlerin gerek kaynak ve isnadlarındaki problemler, gerekse metinler arası çelişkiler bir yana, yerlerin ve göklerin yaratılmadığı bir sırada, güneş ve yerkürenin hareketleriyle oluşan 'gün' den nasıl söz edilebildiği, üstelik insanlar tarafından verilen ve yedi olarak belirlenen haftanın günlerinin isimlerini, Allâh'ın yaratma eyleminde esas kabul ettiğini düşünmek, olacak iş değildir. Bunlar belki ortaçağ realitesine göre –o da belki –kabul edilebilir; ama bugün akli başında birisinin bu rivâyetleri ciddiye alması mümkün değildir.⁵⁵

⁵³ Cebrî, *el-Müştehir mine'l-Hadis*, s. 45.

⁵⁴ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 363.

⁵⁵ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 364.

Sonuç olarak, mitolojilere, önceki kutsal kitaplara ve dinlere ve bunların hayal gücüyle işlenmesine dayanan yaratılışla ilgili rivâyetlerin, Hz. Peygamber adına piyasaya sürüldüğünden asla kuşku duymamak gerekir. Zaten pek çok İslâm ulemâsının da bu hususa çeşitli eserlerde dikkat çektikleri malumdur. O halde bu rivâyetlere dayanarak, bugün bizim evrenin, yeryüzünün, ve insanın yaratılışı konusunda herhangi bir bilgi edinmemiz mümkün değildir. Allâh'ın mü'minleri, evreni, yeryüzünü, ve insanı incelemeye, araştırmaya yöneltmesine bakacak olursak, bu konularda bizim bilime ve bilimsel araştırmalara yönelmemiz Kur'ân'ın ruhuna daha uygun olacaktır.”⁵⁶

2.1.2. Öldürme Fiilini İlk Defa Gerçekleştiren Kişi İle İlgili Rivâyet

Öldürme fiilini yeryüzünde ilk defa gerçekleştiren kişinin, Hz. Âdem'in oğlu Kâbil olduğuna dâir hadis İbn Ebî Âsım tarafından zikredilmiştir. Bu rivâyet edilen hadîse göre Hz. Âdem'in oğlu Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürerek bu günahı ilk işleyen kişi olmuştur.⁵⁷ Bu konuyla ilgili rivâyet edilen hadis şöyledir:

Ebû Bekr → Ebû Muâviye → Vekî → A'mêş → Abdullah b. Merrâ → Mesrûk → Abdullah tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Haksızca öldürülen her nefsin öldürülme günahından muhakkak bir pay, ilk Âdemoğlu üzerine de olur.”⁵⁸

Bu hadis Buhârî ve Müslim'in ittifakla naklettiği hadisler arasında yer alır.⁵⁹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel⁶⁰, İbn Mâce⁶¹ ve Taberânî⁶² tarafından da rivâyet edilmiştir. Yine bu hadisi rivâyet eden hadis alimleri arasında İbn Hibbân⁶³, Ebû Yâ'lâ⁶⁴, İbn Ebî Şeybe⁶⁵ ve Abdürrezzâk b. Hemmâm⁶⁶ gibi isimler zikredilebilir.

2.1.3. Yeryüzünde İnşâa edilen İlk Mescid İle İlgili Rivâyetler

İnsanlar ve özellikle de Müslümanlar, tarih boyunca ibâdetlerini edâ edebilecekleri bir ibâdethâneye ihtiyaç duymuşlar ve güçleri nisbetinde bu ihtiyacı

⁵⁶ Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 365.

⁵⁷ 5. Mâide, 27-32.

⁵⁸ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 18. Had. No: 37.

⁵⁹ Buhârî, *Diyât*, 1; Müslim, *Kasâme*, 27, Had. No: 1677.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 383; I, 430; I, 433.

⁶¹ İbn-i Mâce, *Diyât*, 1, Had. No: 2615-2616.

⁶² Taberânî, *el-Evâil*, s. 138, Had. No: 1077.

⁶³ İbn Hibbân, *Sahîh*, XIII, 321, Had. No: 5983.

⁶⁴ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, IX, 110, Had. No: 5179.

⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, V, 435, Had. No: 27759.

⁶⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannaf*, X, 464, Had. No: 19718.

karşılamaaya çalışmışlardır. Kaynaklarımızda yeryüzünde ilk inşa edilen mescid'in "Mescid-i Harâm" olduğuna dâir hadisler yer almaktadır.

Ebû Bekr → Ebû Muâviye → el-A'mêş → İbrahim et-Teymî → (babası) et-Teymî tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Ebû Zerr Hz. Peygamber'e: "Ey Allâh Rasûlü! Yeryüzünde ilk olarak hangi mescid yapıldı? diye sormuş, Hz. Peygamber de: 'Mescid-i Harâm' diye cevap vermiştir. Ebû Zerr: 'Sonra hangisi?' diye sormuş, Hz. Peygamber: 'Mescid-i Aksâ' yani 'Beytü'l-Makdîs' demiştir. Ebû Zerr 'İkisi arasında kaç yıl var?' diye sormuş, Hz. Peygamber de: 'Kırk yıl' diye cevap vermiştir."⁶⁷

Bu hadis Buhârî,⁶⁸ Müslim,⁶⁹ İbn Mâce⁷⁰ ve İbn Hibbân⁷¹ gibi önemli hadis âlimleri tarafından rivâyet edilmiştir.

2.2. Peygamberlerle İlgili Evâil Rivâyetleri

2.2.1.1. İlk Peygamberin Kim Olduğuna Dâir Rivâyetler

2.2.2. İlk Peygamberin, Hz. Âdem Olduğuna Dâir Rivâyetler

Hız. Âdem ilk insan olduğu gibi aynı zamanda ilk peygamberdir. Hız. Âdem'in peygamberliği Kur'an âyetleriyle sabittir. Çünkü onun zamanında başka bir peygamber yoktu. Bu duruma göre kendisine gelen emir ve nehiyeler, vahiy vasıtasıyla olup başka bir vasıtayla değildir. Kur'an'da adı geçen Hız. Âdem'in iki oğlunun Yüce Allâh'a kurban takdim etmeleri, ikisinden birinin kurbanının kabul olunduđu⁷² Hız. Âdem'e vahiy ile bildirilmiştir. Kur'an'da Hız. Âdem'in peygamberliğe seçildiğinin anlatılması için "İstafâ"⁷³ ve "İctebâ"⁷⁴ kavramları kullanılmaktadır. Kur'an'da diğer peygamberler için de bu kavramlardan müştâk kelimeler kullanılmaktadır.

Hız. Âdem'in ilk peygamber olduğunu bildiren rivâyetlerden birisi şöyledir: Ebû Ümâme'nin naklettiğine göre Ebû Zerr Hz. Peygambere: 'Ey Allah'ın Nebîsi! Peygamberlerin ilki kimdir? diye sorduğunda, Hız. Peygamber: 'Âdem'dir.' demiştir. Ebû Zerr: 'Ey Allâh'ın Rasûlü, o nebî oldu mu?' diye sorunca Hız. Peygamber: "Evet, o

⁶⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 58, Had. No: 163.

⁶⁸ Buhârî, *Enbiyâ*, 117.

⁶⁹ Müslim, *Mesâcid*, 1, Had. No: 520.

⁷⁰ İbn Mâce, *Mesâcid*, 7, Had. No: 753.

⁷¹ İbn Hibbân, *Sahih*, IV, 475, Had. No: 1598.

⁷² 5. Mâide, 27.

⁷³ 3. Âl-i İmrân, 33.

⁷⁴ 20. Tâ-Hâ, 122.

mükellemler bir nebî, Allâh'ın kendisiyle vasıtasız konuştuğu bir peygamber idi.' demiştir.⁷⁵

Tirmizî'deki bir hadîste de Kıyâmet gününde, diğer nebîler gibi Hz. Âdem'in de bir peygamber olarak, Hz. Peygamber'in sancağı altında bulunacağı rivâyet edilmiştir.⁷⁶

Bir diğer rivâyet ise şöyledir:

Amr b. Osman → Muhammed b. Şuayb → Osman b. Ebi'l-Atîke → Ali b. Yezid → Kâsım → Ebû Ümâme tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Ebû Zerr şöyle demiştir:

“Yâ Rasulallâh, ilk peygamber hangisidir?” dedim.

Rasulullah: “Âdem'dir.” dedi.⁷⁷

Taberânî de bunu Meân(ya da Muan) b. Rufâa, o da Osman b. Ebi'l-Atîke yoluyla tahrîc etmiştir.⁷⁸

Celâleddîn es-Suyûtî, ilk peygamberin Hz. Âdem olduğuna dâir rivâyeti, Ahmed b. Hanbel'in Ebû Zerr'den merfû olarak aktardıklarını zikretmiştir.⁷⁹

2.2.3. İlk Peygamberin Hz. Nûh Olduğuna Dâir Rivâyetler

Aşağıdaki iki rivâyette Hz. Âdem'in ağzından ilk peygamberin Hz. Nûh olduğu zikredilmektedir. Ancak bizim kanaatimize göre burada “Nûh Tûfânî”na atıf yapılmaktadır. Çünkü “Nûh Tûfânî” ile beraber alt üst olan yeryüzü, Hz. Nûh vasıtasıyla tekrar îmar edilmiştir. Bunun yanında insan nesli de “Nûh Tûfânî”ndan sonra tekrar çoğalmaya başlamıştır.

Ayrıca Hz. Nûh'un ilk peygamber olduğunu kabul ettiğimiz takdirde Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in risâlet vazifesine ve onun yakın çevresini irşâd ettiğine dâir bir çok âyeti yok saymamız gerekecek ki bu durum, hem Kur'ân hem Hz. Peygamber'in sünneti ve hem de müctehid İslâm âlimlerinin görüşlerini ve fetvalarını göz önünde bulundurduğumuz takdirde bunu kabul etmenin imkan dahilinde olmadığı açıkça anlaşılacaktır.

Bu konu ile ilgili iki rivâyet, sırasıyla şöyle nakledilmektedir:

Muhammed b. Ubeyd Hiseb → Ebû Avâne → Katâde → Enes'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi:

“Âdem: Nûh'u getirin. Çünkü o Allâh'ın gönderdiği ilk peygamberdir diyecek.”⁸⁰

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 265.

⁷⁶ Tirmizî, *Enbiyâ*, II, 202.

⁷⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 60, Had. No: 170.

⁷⁸ Taberânî, *el-Mû'cemü'l-Kebîr*, VIII, 258, Had. No: 7871.

⁷⁹ Suyûtî, *el-Vesâil*, s. 6, Had. No: 15.

Muttefekun Aleyh olup Buhârî⁸¹, Müslim, Ebû Avâne yoluyla bu hadisi rivâyet etmiştir. Müslim bu hadisi uzunca bir yer teşkil eden şefâat hadisi arasında zikretmiştir. Bu şefâat hadisi şöyledir: “Allâh kıyâmet günü insanları toplayacak ve insanlar ‘keşke Rabbimize karşı bize şefâat edecek biri olsaydı ‘ diyecekler.”⁸²

Bir başka rivâyet ise şöyledir:

Hüdbe → Hemmâm → Katâde'den → Enes'den Peygamberimiz'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

Âdem: “Nûh'u getirin. Çünkü o, yeryüzüne Yüce Allâh'ın gönderdiği ilk peygamberdir. dedi.”⁸³

Bu hadisi Buhârî⁸⁴ ve Ahmed b. Hanbel⁸⁵, Hemmâm yoluyla “uzun şefâat” hadisinin arasında rivâyet etmiştir. Bu hadisin başı:”Kıyâmet günü mü'minler hapsolunurlar ve bu duruma üzürlüler...” şeklindedir.

Bir başka rivâyette de;

İbn Asker → Osman b. Sâlih → Bekr b. Mu'dar → Câ'fer ibn Rebîa → Sâlih b. Atâ b. Habbâb ed-Düelî → Atâ b. Ebî Rabâh → Câ'bir'den Nebî'den aynısını rivâyet etmiştir.

2.2.4. Hz. İbrâhim İle İlgili Rivâyetler

Hz. İbrâhim, dinler tarihinde ve bilhassa İslâm tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikri çokça geçen ve hayatı oldukça teferruatlı bir şekilde anlatılan bir peygamberdir.⁸⁶ Bir kısım ictimâî ve beşerî müesseseler onunla başlar. Sünnet olma tatbikatını insanlığa ilk defa o getirmiştir. İlk misâfir ağırlayan da o'dur. Hz. İbrahim, herkesin üryan(çıplak) geleceği mahşerde ilk giydirilecek olan ve ayrıca cennete ilk girecekler arasında yer alır. Kâbe'yi kurup, hac menâsikini ilk tanzîm eden de o'dur.

Hz. İbrahim ile ilgili bazı rivâyetler aşağıdaki şekillerde bize ulaşmıştır:

2.2.4.1. Misafire İlk İkranda Bulunan Kişi Olduğuna Dâir Rivâyet

Konuyla ilgili rivâyet şu şekildedir:

⁸⁰ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 8, Had. No: 11.

⁸¹ Buhârî, *Enbiyâ*, 11; 418.

⁸² Müslim, *Şefâat*, I, Had. No: 180.

⁸³ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 8, Had. No: 12.

⁸⁴ Buhârî, *Enbiyâ*, 13, 412.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 244.

⁸⁶ Örn. Bkz.: 2. Bakara, 124, 127, 130, 132, 133, 135, 136, 140, 260; 3. Âl-i İmrân, 65, 67, 68, 84, 95, 97; 4. Nisâ, 54, 125, 163, 6. En'âm, 74, 75, 83, 161.

Yâ'kûb b. Hamîd (Humeyd) → Seleme → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre'den Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Misâfire ilk ikramda bulunan (onu misafir eden) İbrâhim'dir.”⁸⁷

Burada misafire ikramdan kasıt, misafirlik kavramının sistemleştirilmesidir. Yani gelen misafire özel ilgi gösterilmesi ve rahat etmesini temin etmektir. Bugün bile Anadolu'nun genelinde, gelen misafirler için köy odası olarak adlandırılan yerlerin yapılması, onların burada ağırlanması buna çok güzel bir örnektir.

Yukarıdaki hadisi et-Taberânî eserinde zikretmiştir.⁸⁸

Ahmed b. Amr, Hilâl el-Melîk, Yâ'kûb yoluyla almıştır. Seneddeki Seleme isimli râvî, Seleme b. Recâ'dır. Ebû Seleme'de (Cim) harfi vardır. Bu hatalıdır. Seleme b. Recâ doğru şeklidir. “el-Evâil” in muhakkiki Ebû Hâcir Muhammed Said b. Besyûnî Zağlül, Taberânî'nin, kendi hocası hariç râvilerden birisinin sahih olduğunu, bundan başka bir şey bulamadığını söylemiştir.⁸⁹

Beyhakî Ebû Hüreyre'den nakledilen bir rivâyete eserinde yer vermiştir.⁹⁰ Abdürrezzâk da eserinde bu hadise yer vermiştir.⁹¹

2.2.4.2. İlk Sünnet Olan Kişi Olduğuna Dâir Rivâyet

İslâm'ın kabul ettiği âdetlerden birisi de, hitan yani sünnet olmaktır. İslâm öncesi pek eski devirlere kadar uzanan bu âdet, erkek çocuğun tenâsül uzvunun ucundaki deri parçasının kesilip alınmasından ibârettir.⁹² Sünneti kendisine ilk tatbik edenin Hz. İbrâhim olduğu hususunda Yahudi ve İslâmî kaynaklar ittifak etmişlerdir.⁹³

Konuyla ilgili nakledilen rivâyet şu şekildedir:

Yâ'kûb → Seleme b. Recâ → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre'den Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

“Üç yüz yılı başlarında ilk sünnet olan İbrahim'dir.”⁹⁴

Taberânî, Ahmed b. Hanbel, Amr el-Hilâl el-Mekkî ve Yâ'kûb yoluyla rivâyet etmiştir.⁹⁵; Hz. İbrahim'in 120'li yaşlarda (yaşı ilerlemişken, ihtiyarken) ve “Kaddüm” denilen yerde sünnet olduğunu söylemiştir.⁹⁶

⁸⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 10, Had. No: 18.

⁸⁸ Taberânî, *el-Evâil*, s. 139, Had. No: 1038.

⁸⁹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 10, Had. No: 18.

⁹⁰ Beyhakî, *Şuâbü'l-İmân*, VII, 97, Had. No: 9615.

⁹¹ Abdürrezzâk, *el-Musannaf*, XI, 175, Had. No: 20245.

⁹² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1112.

⁹³ Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâp Örf ve Âdetleri*, s. 251.

⁹⁴ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 10, Had. No: 19.

⁹⁵ Taberânî, *el-Evâil*, s. 139, Had. No: 1039.

Müslim⁹⁷ ve Buhârî⁹⁸ Ebu'z-Zinâd, el-E'râc ve Ebû Hüreyre yoluyla, merfû olarak ve: “İbrahim (as) seksen yaşından sonra, ihtiyarlamışken sünnet oldu.” lafzıyla rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel Ebû Hüreyre'den konu ile ilgili üç tane hadis rivâyet etmiş, birinci rivâyette Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu; ikincisinde sahih ve isnâdının kuvvetli olduğunu son olarak üçüncü rivâyette ise sahih olduğunu ve isnâdının da “Ceyyid” yani iyi derecede olduğunu söylemiştir.⁹⁹

İbn Hibbân, bu hadisin isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰ Bir başka rivâyette ise Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹

Hâkim, “Buhârî ve Müslim'in şartı üzere” sahih olarak kabul etmiştir.¹⁰² Ebû Yâ'lâ da Ebû Hüreyre'den konuyla ilgili bir hadis rivâyet etmiştir.¹⁰³

Abdurrezzâk konuyla ilgili bir rivâyete eserinde yer vermiştir.¹⁰⁴ Beyhakî de eserinde yer verdiği iki rivâyetle, sünnet olan ilk kişinin, Hz. İbrâhim olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

İslâmî kaynaklarda ilk sünnet olan kişinin Hz. İbrâhim olduğuna dâir sahih olarak nakledilen rivâyetler bulunmasına karşın A. Osman Ateş, şu bilgilere yer vermektedir: Sünnetin tarihini Hz. İbrâhim'den başlatmak, karşımıza bazı müşküller çıkarmaktadır. Buna göre, Hz. Âdem'in ilk yaratılıştan itibaren sünnetli olduğunu kabul edersek, Hz. İbrâhim'in sünnet oluşunu açıklayamayız. Çünkü bu durumda, genetik ilminin kurallarına göre, Hz. İbrâhim'in de yaratılıştan sünnetli olması gerekirdi. Hz. İbrâhim, doğuştan sünnetsiz olduğuna göre, kendinden önceki atalarının da, yaratılıştan sünnetsiz olmaları îcâbeder. Bu husus, genetik ilminin verilerine göre doğrudur. O zaman sağlık, temizlik ve ibâdet açısından son derece faydalı olan sünneti, Hz. İbrâhîm'den önceki peygamberler ve insanlar niçin tatbik etmemişlerdir? Allâh, onlara bunu neden emretmemiştir?¹⁰⁶

Öte yandan Ateş, şu bilgileri de kaydetmektedir: Hz İbrâhim'in sünnet olduğu yaş ile ilgili de değişik bilgiler nakledilmektedir. Buna göre on üç, yetmiş ve yüzyirmi

⁹⁶ Taberânî, *el-Evâil*, s. 139, Had. No: 1039.

⁹⁷ Müslim, *Fedâil*, 151, Had. No:2370.

⁹⁸ Buhârî, *-Enbiyâ*, 8.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 322, Had.no: 8264; II, 417, Had. No: 9398; II, 435, Had. No: 9620.

¹⁰⁰ İbn Hibbân, *el-Mevârid*, X, 128, Had. No: 4292; XIV, 84, Had. No: 6204.

¹⁰¹ İbn Hibbân, *el-Mevârid*, XIV, 86, Had. No: 6205.

¹⁰² Hâkim, *el-Müstedrak*, II, 600, Had. No: 4022.

¹⁰³ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, X, 383, Had no: 5981.

¹⁰⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannağ*, XI, 175, Had. No: 20245.

¹⁰⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IIIV, 326, Had. No: 17351.

¹⁰⁶ Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâp Örf ve Âdetleri*, s. 253.

rakamları telaffuz edilmektedir. Ancak bunlar, Hz. İbrâhim'in seksen yaşında sünnet olduğuna dâir sahih rivâyetlere aykırı düşmektedir.¹⁰⁷

2.2.5. Peygamberler Arasındaki Öncelik-Sonralık Durumuyla İlgili Rivâyet

Bu konuyla ilgili rivâyet edilen hadis şu şekildedir:

Abde b. Abdullah → Zeyd b. el-Habbâb → Hüseyin b. Vâkîd → er-Rebî → Ebü'l-Âliye → Übe'y b. Kâ'b'dan rivâyet edildiğine göre Hz Peygamber: "...Ağır sorumluluk taşıyan bu sözü, bugün senden aldığımız gibi, geçmişte Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan da almıştık."¹⁰⁸ âyet-i kerîmesiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Ben Peygamberlerin ilkiyim, sonra Nûh, sonra da sırayla diğerleri."¹⁰⁹

Buradaki öncelik-sonralık'tan kasıt, peygamberler arasındaki üstünlük sıralamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber Allâh katında, üstünlük sıralamasında ilk sıradadır. Bunu Yüce Allâh Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde zikretmiştir. Sıralamada Hz. Nûh'un, Hz. Peygamber'den sonra olduğuna dâir bölümden kasıt ise insanlık aleminin O'nunla beraber tekrar yeryüzüne dağılması ve çoğalmasındır. Çünkü Onun zamanındaki tûfandan sonra yeryüzü tekrar yaşanabilir bir hal almıştır.

Bu rivâyet, temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Bununla birlikte Elbânî tarafından, isnâdının hasen, ricâlinin ise sikâ ve biri hariç Müslim'in râvîleri olduğuna kaydeder.¹¹⁰

2.3. Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrası Evâil Rivâyetleri

2.3.1. İlk Olarak Musâfaha Yapanların Yemenliler Olduğu İle İlgili Rivâyet

İnsanları ve onların oluşturduğu milletleri Yüce Allâh farklı sûretlerde ve karakterlerde yaratmıştır. Kişinin karakteri yaşadığı coğrafi çevre, ait olduğu din, örf, âdet, gelenek ve göreneğe göre şekil almaktadır. Yemen halkının nasıl bir karaktere sahip olduğunu dile getiren hadîste, İslam tarihinde ilk musâfaha yapanların da onlar olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in Yemen halkına gösterdiği ilgi ve alâka, onları diğer insanlardan ve milletlerden üstün gördüğü anlamına gelmemektedir.

¹⁰⁷ Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâp Örf ve Âdetleri*, s. 271.

¹⁰⁸ 33 . Ahzâb, 7.

¹⁰⁹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 55, Had. No: 153.

¹¹⁰ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 55, Had. No: 153.

Kanaatimize göre onların kalplerini, ilk defa karşılaştıkları İslam dini'ne ısındırmak ve gönülden İslam'a bağlılıklarını sağlamaktır. Bu sayede İslâm'ı yeni kabul etmiş olan insanları ya da milletleri taltîf ederek onların bağlılıklarını daha da pekiştirmiştir.

Bu hususla ilgili rivâyet şöyledir:

Ebû Mûsa → Affân b. Müslim → Hammâd → Humejd tarikiyle rivâyet edildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir:

“Yemen halkı geldiğinde Rasulullah şöyle buyurmuştur: ‘Size Yemen halkı geldi. Onlar çok ince kalpli ve musâfaha yapanların da ilkidir.’”¹¹¹

Bu hadis Ebû Dâvûd¹¹², Ahmed b. Hanbel¹¹³ ve Taberânî¹¹⁴ tarafından Hammâd tarikiyle rivâyet edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, hadisin sahih ve isnâdının hasen olduğunu belirtmiştir. Bir başka rivâyette isnâdının Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiştir.¹¹⁵ İbn Hibbân konuyla ilgili bir rivâyeti eserinde zikretmiş ve isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.¹¹⁶

2.3.2. Hz. Peygamber'e İlk Vahyin Nasıl Geldiğine Dâir Rivâyet

Hz. Âişe'den gelen rivâyetlerde Hz. Peygambere gelen ilk vahyin “Sâdık Rüya” şeklinde olduğu bildirilmektedir. Hz. Peygamber rüyada her ne görmüşse onun, aynen vukû bulduğu bildirilmiştir.

Hz. Peygambere gelen ilk vahyin, “sâdık rüya” şeklinde olduğuna dâir kaynaklarda geçen rivâyetler şu şekildedir:

İbn Kâsib → Abdurrezzâk ve Ubeydullah b. Muâz → Mâ'mer → ez-Zührî → Urve tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir:

“Rasulullah'a vahyin ilk gelmeye başlaması, uykuda sadık rüya görmesi şeklinde olmuştur.”¹¹⁷

Hz. Âişe'nin vahyin başlamasına yönelik bu ifadesi Buhârî¹¹⁸, Müslim¹¹⁹ ve Tirmizî¹²⁰ tarafından nakledilmiştir. Taberânî de ez-Zührî yoluyla rivâyet etmiştir.¹²¹

¹¹¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 13, Had. No: 26.

¹¹² Ebû Dâvûd, *Edeb* 154, Had. No: 5215.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 212, 251.

¹¹⁴ Taberânî, *el-Evâil*, s.15, Had. No: 1046.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 212, Had. No: 13235.

¹¹⁶ İbn Hibbân, *Sahih*, XVI. 165, Had. No: 7193.

¹¹⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 39, Had. No: 99.

¹¹⁸ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1.

¹¹⁹ Müslim, *İmân*, 252.

¹²⁰ Tirmizî, *Menâkıb*, 13, Had. No: 3636.

¹²¹ Taberânî, *el-Evâil*, s. 141, Had. No: 1047.

Aynı konuda Hz. Âişe'den gelen rivâyetin bir diğer isnadı da şu şekildedir: Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî → Vehb b. Cerîr → Nu'mân → ez-Zührî → Urve → Âişe.¹²²

İlgili rivâyetler bir arada değerlendirildiğinde ilk vahyin sadık rüya şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna bazı rivâyetlerde “Rüyây-ı Sâlihâ”da denmiştir. Karışıklık olmayan rüya demektir. Bu, uyanıklık halinde görülecek şeylere bir alıştırmaya, hazırlama safhasıdır.¹²³

2.3.3. İslâm'da Emîr Tayin Edilen İlk Kişi İle İlgili Rivâyet

İslâm Tarihi'nde “ilk emir yani komutan” olarak atanan kişinin Abdullah b. Caş olduğunu dâir bir rivâyet aşağıdaki şekildedir:

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Ebû Üsâme → Mücâhid → Ziyâd b. Alâka tarikiyle rivâyet edildiğine göre Sâ'd şöyle demiştir: “Hz. Peygamber Abdullah b. Caş'ı emir olarak tayin etti. O, İslâm'da ilk emir tayin edilen kişidir.”¹²⁴

Bu hadis İbn Ebî Şeybe,¹²⁵ Ahmed b. Hanbel,¹²⁶ ve Taberânî¹²⁷ tarafından Mücâlid yoluyla rivâyet edilmiştir. Ayrıca Beyhakî hadîsin, Mücâlid yoluyla rivâyet edildiğini söyler.¹²⁸

2.3.4. İki Şehir'den Hangisinin Önce Fethedileceğine Dâir Rivâyet

Konuyla ilgili rivâyet şöyledir:

Ebû Bekr → Yahyâ b. İshâk → Yahyâ b. Eyyûb → Ebû Kubeyl → Abdullah b. Amr'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh'a “İki şehirden Konstantiniyye'nin mi yoksa Roma'nın mı daha önce fethedileceği sorulmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber: “Hirakl'in şehri (yani İstanbul) önce fethedilecek” cevabını vermiştir.¹²⁹

Bu hadis İbn Ebî Şeybe,¹³⁰ Ahmed b. Hanbel,¹³¹ Dârimî,¹³² Taberânî¹³³ ve Hâkim en-Neysâbûrî¹³⁴ tarafından rivâyet edilmiştir.

¹²² İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 39, Had. No: 100.

¹²³ Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, XV, 252.

¹²⁴ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 43, Had. No: 111.

¹²⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannağ*, XIV, 123.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 178.

¹²⁷ Taberânî, *el-Evâil*, s. 152, Had. No: 1090.

¹²⁸ Beyhakî, *es-Sünen*, VI, 316.

¹²⁹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 42, Had. No:109.

¹³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannağ*, V, 329, 330.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 176.

¹³² Dârimî, *Sünen*, I, 126.

¹³³ Taberânî, *el-Evâil*, s. 152, Had. No: 1089.

¹³⁴ Hâkim, *Müstedrak*, IV, 508.

Bu rivâyette geçen Konstantiniyye'den kasıt Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'dur. Heraklius ise imparatorudur. Tarihte bir çok defa İslâm orduları tarafından fethedilmek için kuşatılan İstanbul, ancak 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiştir.

2.3.5. Allâh İçin İlk Hicret Eden Kişi İle İlgili Rivâyet

Hadislerde İslâm Tarihi'nde ailesi ile birlikte ilk hicret eden kişinin Hz. Osman olduğuna işaret edilmektedir.

Muhammed b. Abdürrahîm → Beşşâr b. Mûsâ el-Haffâf → el-Hasen b. Ziyâd → Katâde → en-Nadr b. Enes → Enes b. Mâlik tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Lût'tan sonra ailesiyle beraber Allâh yolunda ilk hicret eden kişi, Hz. Osman'dır.”¹³⁵

Bu rivâyet Taberânî tarafından Beşşâr b. Mûsâ el-Haffâf tarikiyle rivâyet edilmiştir.¹³⁶

Heysemî, bu hadisin isnâdında yer alan el-Hasen b. Ziyâd'ı bilmediğini ancak diğer râvilerinin sikâ olduğunu ifade etmektedir.¹³⁷

2.3.6. Hicretten Sonra Medîne'de Doğan İlk Kişi İle İlgili Rivâyet

Abdullah b. Zübeyr, hicret'ten sonra, M.622 yılında, Medîne yakınındaki Kûba'da doğdu. Babası Zübeyr b. Avvâm, cennetle müjdelenen on kişiden (Aşere-i Mübeşşere) biridir. Annesi, Hz. Ebû Bekr'in kızı Esmâ'dır. Teyzesi, mü'minlerin annesi Hz. Âîşe'dir. Babası tarafından babaannesi Safiyye, Rasûlullâh'ın halasıdır.

Medîne'de muhâcirlerden ilk doğan çocuk Abdullah b. Zübeyr'dir. Bu doğuma muhâcirler bir hayli sevinmişti. Çünkü Medîne Yahûdileri: “Muhâcirlere sihir yaptık, çocukları olmayacak” diye ortaya fesat saçıyorlardı. Abdullah doğunca Yahûdilerin yalanı ortaya çıktı. Doğumu Rasûlullâh Efendimiz haber aldı. Dua edip, adını Abdullah, künyesini Ebû Bekr koydular. Ayrıca Ebû Hubeyb diye diğer bir künye ile de tanınır. Yedi yaşında iken babası tarafından Hz. Peygamber'e getirilerek O'na bey'at etme şerefine kavuşmuştur. Aşağıdaki hadiste hicretten sonra Medîne'de ilk doğan müslümanın Abdullah b. Zübeyr olduğu belirtilmektedir:

¹³⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 46, Had. No: 125.

¹³⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I, 90, Had. No: 143.

¹³⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IX, 81.

Yâ'kûb → Abdullah b. Muhammed → Hişâm b. Urve → Urve b. ez-Zübeyr → Esmâ binti Ebî Bekr'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

“Hz. Peygamber Medîne’ye geldiğinde, orada ilk doğan Abdullah b. Zübeyr’dir.”¹³⁸

Bu hadîsi Buhârî¹³⁹ ve Müslim¹⁴⁰ Hişâm yoluyla tahrîc etmiştir.

2.3.7. Hz. Peygamber'den Sonra Müslüman Olan İlk Kişi İle İlgili Rivâyetler

Hz. Peygamber, Allâh tarafından peygamberlik vazîfesiyle görevlendirildikten sonra ilk önce yakınlarından başlayarak insanları, “Bir Olan Allâh”’a dâvet etmesi emredilmiştir.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, en yakınları olan eşi Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekr ve diğerlerine İslâm dinini tebliğ etmiştir. Hz. Peygamber’e ilk olarak kimin îmân ettiğine dâir bize çeşitli rivâyetler ulaşmıştır. Şöyle ki:

Ebû Mûsâ → Yahyâ b. Hammâd → Ebû Âvâne → Yahyâ b. Süleym → Ebû Belc → Amr b. Meymûn tarikiyle rivâyet edildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir:

“Hatîce'den sonra Rasûlullâh’a îmân edenlerin ilki Ali'dir.”¹⁴¹

Bu rivâyette ilk îmân edenin Hz. Hatîce olduğu nakledilmektedir. Bu hadisi Tirmizî muhtasar olarak rivâyet etmiştir. Tirmizî bu hadîsin, bu haliyle garib olduğunu söylemektedir.¹⁴² Ayrıca Ahmed b. Hanbel de Ebû Belc yoluyla kaydetmiştir.¹⁴³

Bu konuda Muhammed b. Merzûk → Abdülazîz b. Hattâb → Ali b. Ğurâb → Yûsuf b. Süheyb tarikiyle rivâyet edildiğine göre İbn Büreyde, babası Büreyde’nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Rasûlullâh ile beraber ilk müslüman olanlar Hatîce ve Ali b. Ebî Tâlib'tir.”¹⁴⁴ Bu hadîsi Taberânî de Abdülazîz b. el-Hattâb yoluyla rivâyet etmiştir.¹⁴⁵

Hz. Ali’nin Hz. Hatîce’den sonra müslüman olduğunu gösteren bu hadisler yanında, Hz. Peygamber’den sonra ilk müslüman olan kişinin Hz. Ali olduğuna dâir hadisler de nakledilmektedir. Aşağıdaki rivâyetler bunlardan bazılarıdır:

Ebû Bekr → Vekî’ → Şû’be → Amr b. Merâ → Ebû Hamza tarikiyle rivâyet edildiğine göre Zeyd b. Erkâm şöyle demiştir:

¹³⁸ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 58, Had. No: 161.

¹³⁹ Buhârî, *Menâkıb*, 45.

¹⁴⁰ Müslim, *Âdâb*, 26, Had. No: 2146.

¹⁴¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 49-50, Had. No: 135.

¹⁴² Tirmizî, *Menâkıb*, 21, Had. No: 3734.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 373.

¹⁴⁴ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 32, Had. No: 74.

¹⁴⁵ Taberânî, *el-Evâil*, s. 150, Had. No: 1082.

“Rasûlullâh (sav) ile beraber ilk müslüman olan, Ali b. Ebî Tâlib'tir.”¹⁴⁶

Tirmizî, bu hadisi Şû'be tarîkiyle rivâyet etmiştir. Tirmizî bu hadis için, “hasen sahih” ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁷

Bu konudaki bir başka hadis de şu şekildedir:

Ebû Mes'ûd → Abdurrezzâk → Mâ'mer → İbn Tâvûs → babasından İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

“İlk müslüman olan Ali'dir.”¹⁴⁸

Bu hadisi Taberânî, Abdurrezzâk yoluyla rivâyet etmiştir.¹⁴⁹

2.3.8. İlk Ok Atan ve İlk Kan Akıtan Kişinin Kim Olduğu İle İlgili Rivâyet

Sâ'd b. Ebî Vakkâs, Medîne'ye hicrete kadar Mekke'de kalmış bir sahabîdir. Dolayısıyla müşrikler tarafından diğer müslümanlar gibi o da ağır saldırı ve işkencelere mâruz kalmıştır. Müslümanlar, Mekke'de müşriklerin saldırılarından emin olmak için ibâdetlerini gizli yapıyorlardı. Bir gün Sâ'd b. Ebî Vakkâs arkadaşlarıyla birlikte ibâdet ederken müşriklerden bir grup onlara sataştı ve İslâmı alay ederek onlara saldırdı. Sâ'd b. Ebî Vakkâs eline geçirdiği bir deve sırt kemiğini alıp müşriklere karşılık verdi ve onlardan birini yaralayarak kanlar içinde bıraktı. İslâm'da Allâh için akıtılan ilk kanın bu olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁰ Allâh yolunda ilk kan akıtan kimse olma şerefi Sâ'd b. Ebî Vakkâs'a ait olduğu gibi, Allâh yolunda ilk ok atma şerefi de ona nasip olmuştur. Sâ'd b. Ebî Vakkâs şöyle demektedir: “Araplardan Allâh yolunda ilk ok atan benim.”¹⁵¹

Yine Uhud Savaşı'nda, müşriklerin üstünlüğü ele geçirdiği ve Müslümanların paniğe kapılarak dağıldığı esnada Rasulullah'ın yanından ayrılmayıp gövdelerini siper ederek onu korumaya çalışan birkaç kişiden birisi Sâ'd b. Ebî Vakkâs idi. O, cesaretinden hiçbir şey kaybetmeden ok atmaya devam ediyordu. Sâ'd, ok atmakta mâhirdi ve hedefini şaşırıyordu. Rasûlullah (sav), ona ok veriyor ve şöyle diyordu: “At Ya Sâ'd! Anam babam sana feda olsun.”¹⁵² Rasûlullah (sav) övgü, rızâ, ve hoşnutluğu ifade eden bu kelimeleri, ana ve babasını bir arada zikrederek başka hiç kimse için kullanmamıştır.

¹⁴⁶ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 30, Had. No: 70.

¹⁴⁷ Tirmizî, *Menâkıb*, 21, Had. No: 3735.

¹⁴⁸ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 31, Had. No: 67.

¹⁴⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI 25.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 367.

¹⁵¹ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 139-140.

¹⁵² Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 5.

Buhârî¹⁵³, Müslim¹⁵⁴ ve Tirmizî¹⁵⁵ bu hadisi rivâyet etmişlerdir. Ayrıca İbn Sâ'd¹⁵⁶ ve İbnü'l-Esîr¹⁵⁷ bu hadisi rivâyet etmişlerdir.¹⁵⁸

2.3.9. İslâm'da İlk Ezân Okuyan Kişi İle İlgili Rivâyet

Hiz. Bilâl-i Habeşî Müslüman olmadan önce Kureyş kabîlesinin ileri gelenlerinden Ümeyye b. Halef'in kölesiydi. Müslüman olduktan sonra akıl almaz eziyetlere maruz kalmıştır. Hiz. Peygamber, Hiz. Bilâl'in –belki de- çekmiş olduğu sıkıntıların ve eziyetlerin ilacı ve mükâfâtı olarak “Müezzinlik” gibi şerefli bir makama onu layık görmüş ve onu onurlandırmıştır.

İbn Ömer'in anlattığına göre, Müslümanlar Medîne'ye geldikleri sıralarda zaman zaman bir araya geliyor ve namaz vakitlerini birbirlerine soruyorlardı. Namaz için kimse herhangi bir çağrıda bulunmuyordu. Bir gün bu hususu aralarında konuştular. Bazıları, Hristiyanların çanı gibi bir çan edinelim, dedi. Bazıları da, “Yahudilerin boynuzu gibi bir boynuz edinerek onu öttürelim, dedi. Hiz. Ömer (ra): “Bir adamı Kâbe'nin damına çıkarsanız da namazı ilan etse!” dedi. Rasûlullah da: “Ey Bilâl! Kalk! Namazı ilan et!” dedi. Böylece ilk ezanı Bilâl-i Habeşî okumuş oldu.

Buhârî,¹⁵⁹ Müslim,¹⁶⁰ Tirmizî¹⁶¹ ve Nesâî¹⁶²'nin, ilk ezânı Hiz. Bilâl'in okuduğuna dâir rivâyet ettikleri hadis şöyledir:

Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği hadis şöyledir:

“Ensâr'dan bir adam gelerek: “Ey Allâh'ın Râsûlü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığıım vakit (rüyamda) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de “Kad kâmeti's-salât” (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben ‘uykuda değildim, uyanıktım’ diyecektim” dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: “Allâh sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!” dedi. Hiz. Ömer (ra) de atılarak: “Onun gördüğünü aynen ben de gördüm, ancak o, anlatma işinde benden önce davranınca, ben utandım (anlatamadım)” dedi.

¹⁵³ Buhârî, Megâzî, 18; Cihad, 80; Edeb, 103.

¹⁵⁴ Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 41, Had. no: 2411.

¹⁵⁵ Tirmizî, Menâkıb, 27, Had. No: 3756.

¹⁵⁶ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. III, 141.

¹⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1979, II, 155.

¹⁵⁸ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. III. 141.

¹⁵⁹ Buhârî, Ezân, 1.

¹⁶⁰ Müslim, Salât, 1. Had. No: 377.

¹⁶¹ Tirmizî, Salât, 139, 190, Had. No: 2454.

¹⁶² Nesâî, Ezân, 1, 2, 3, Had. No: 2451.

“Adam anlattıkları arasında şunları da söyledi: “(Mescidin üzerine çıkan adam) kibleye yöneldi ve dedi ki: “Allâhu Ekber Allâhu Ekber Allâhu Ekber Allâhu Ekber, Eşhedü en lâ ilâhe illAllâh, Eşhedü en lâ ilâhe illAllâh. Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Hayye ala’s-salât -iki defa-, Hayye ala’l-felâh -iki defa- Allâhu Ekber Allâhu Ekber, Lâilâhe illallâh.” Sonra bir miktar durduruldu. Sonra adam tekrar kalktı, aynı şeyleri yeniden söyledi. Ancak bu sefer Hayye ala’l-felâh’tan sonra kad kâmeti’s-salât kad kâmeti’s-salât dedi. Râvi ilave etti: “Rasûlullah (sav): “Bunu Bilâl’e öğret!” buyurdu. (Adam emri yerine getirdi) Bilâl de onları söyleyerek ezan okudu.”¹⁶³

Ebû Dâvûd veTirmizî bu hadisi rivâyet etmişlerdir.

Yine Buhârî,¹⁶⁴ Müslim,¹⁶⁵ Ebû Dâvûd,¹⁶⁶ Tirmizî¹⁶⁷ ve Nesâî¹⁶⁸ rivâyetlerinde ilk ezanı okuyanın Hz. Bilâl-i Habeşî (ra) olduğunu bildirmişlerdir.

2.3.10. Ensâr’dan İlk Şehid Olan Kişiyle İlgili Rivâyet

Bedir Savaşı, Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında meydana gelen ilk büyük savaştır. Savaşı, Müslümanlar kazanmış ancak bazı kayıplar verilmiştir. İşte Bedir’de savaşın başlarında, havuzdan su içerken atılan bir ok sonucu Hârise b. Sürâka şehid olmuştur. İlk şehit olma şerefine nâil olmuştur.¹⁶⁹ Bu konuyla ilgili ayrıca Tirmizî,¹⁷⁰ eserinde rivâyetlere yer vermiştir.

2.3.11. Deyn-Müdâyene Ayetini İlk İnkâr Edenin Kim Olduğuna Dâir Rivâyet

Bu konuyla ilgili rivâyet şu şekildedir:

Hüdbe b. Hâlid → Hammâd b. Seleme → Ali b. Zeyd → Yûsuf b. Mihrân → İbn Abbas tarîkıyla Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Deyn-Müdâyene ayeti indiğinde (onu) ilk inkar eden (yalanlayan, nankörlük eden); Âdem’dir.”¹⁷¹

Bu rivâyetin bu haliyle doğru anlaşılabilmesi mümkün değildir. Doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve Hz. Peygambere ait olup olmadığının belirlenebilmesi için

¹⁶³ Ebû Dâvûd, Salat, 28 Had. No: 2453; Tirmizî, Salât, 139-190, Had. No: 2454.

¹⁶⁴ Buhârî, Ezân, 2-3; Enbiyâ, 50.

¹⁶⁵ Müslim, Salât, 1, Had. No: 377.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 29 Had. No: 508.

¹⁶⁷ Tirmizî, Salât, 141, Had. No: 193.

¹⁶⁸ Nesâî, Ezân, 2, Had. No: 2-3.

¹⁶⁹ Buhârî, Cihad, 14; Megâzî, 9; Rikâk, 51.

¹⁷⁰ Tirmizî, Tefsîr-ü'l- Mü'minûn, 24, Had. No:3174.

¹⁷¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 6. Had. No: 4.

Deyn-Müdâyene âyetine bakılması gerekmektedir. Bu âyette Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır:

‘Ey Mü'minler! Birbirinize belli bir vâde ile borç verip aldığınızda bunu yazıyla kayda geçirin. İçinizden yazı yazmayı bilen biri bu sözleşmeyi doğru biçimde yazsın. Kâtip, Allâh kendisine lütfettiği yazma kabiliyetini kullanmaktan, dosdoğru şekilde yazmaktan kaçınmasın. Evet, Kâtip sözleşmeyi mutlaka dosdoğru şekilde yazsın, borçlu kimse de yazdırsın. Diğer taraftan borçlu kimse, rabbi Allâh'tan korkup sakınsın da borcunu eksik yazdırmaya kalkmasın!

Eğer borçlu kişi, anlayış ve kavrayış kabiliyeti eksik veya (ihtiyarlık ve bunaklık sebebiyle) aciz bir kimseyse yahut kendisi (kekemelik, dil bilmemesi, başka bir yerde olması gibi özürlerden dolayı) sözleşmeyi bizzat yazdıramayacak durumdaysa bu takdirde onun velîsi dosdoğru şekilde yazdırsın.

Yazım sırasında içinizden iki erkeği de şahit tutun. Eğer iki erkek bulamazsanız, o zaman dürüstlüklerinden emin olduğunuz bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bir erkek yerine iki kadının şahit olma sebebi, borçlu ile alacaklı arasındaki muhtemel bir anlaşmazlık halinde kadınlardan biri sözleşmeyle ilgili yanlış bir şey söylediği takdirde diğer kadının doğruyu hatırlatmasına imkan sağlamaktır. Şahit olarak belirlenen kimseler şahitliğe çağrıldıklarında görevden kaçmasınlar!

İster az, ister çok olsun her türlü borcu vadesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. Çünkü Allâh nazarında en makbul, şahitlendirilmesi itibarıyla en sağlam ve borca ilişkin bir şüpheye düşmemeniz bakımından en güvenilir yol budur!

Aranızda peşin ödeme yaparak gerçekleştirdiğiniz ticari işleme gelince, bunu yazıyla kaydetmenizde bir sakınca yoktur. Ama siz yine de birbirinizle peşin alışveriş yapacağınız zaman bir şahit tutun.

Borç sözleşmesinde borçluya ve alacaklıya ne kâtip zarar versin ne de şahit! Eğer kâtip veya şahit olarak zarar verirseniz, (yani borç sözleşmesini bilerek yanlış yazar veya şahit olarak yalan konuşursanız) Allâh'a karşı gelmiş olursunuz. Allâh'ın emirlerine itaatsizlikten sakının. Bakın, Allâh size yapmanız gerekenleri tek tek öğretiyor.”¹⁷²

Konuyla ilgili açıklamalara geçmeden önce yukarıdaki hadisin rivâyet edildiği kaynakları zikretmek gerekmektedir:

¹⁷² 2. Bakara, 282.

İbn Sâ'd,¹⁷³ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî,¹⁷⁴ İbn Ebî Şeybe,¹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel,¹⁷⁶ Taberânî¹⁷⁷ ve Beyhakî,¹⁷⁸ Hammâd b. Seleme o da Ali b. Zeyd b. Ced'ân tarîkiyle rivâyet etmiştir. Yine Hindî¹⁷⁹ ve Taberânî¹⁸⁰ bu hadisi rivâyet etmişlerdir.

Ayrıca Ebî Yâ'lâ,¹⁸¹ bu hadisi eserinde rivâyet etmiştir.

İbn Kesîr bu hadisin garib olduğunu ve Ali b. Zeyd b. Ced'ân'ın hadislerinin de bilinmediğini dile getirmiştir.¹⁸²

el-Evâil'i tahkîk eden Ebû Hâcir Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl şöyle demiştir: “Onda Yûsuf b. Mihrân vardır. Ondan da İbn Ced'ân'dan başkası rivâyet etmemiştir. Ve o da “Leyyinü'l- Hadîs”tir. Hadis, onun Ebu Hüreyre'den olduğuna şahittir”.¹⁸³

İbn Sâ'd¹⁸⁴ ve Hâkim,¹⁸⁵ Zeyd b. Eslem tarîkiyle Ebû Sâlih'ten, o da Ebû Hüreyre'den olduğuna şahitlik etmiştir.

Tirmizî, bu hadis hakkında: “Hasen sahih”tir demiştir. Hâkim de: “Müslim'in şartı üzerine sahihtir” demiştir.”¹⁸⁶

İbn Hibbân,¹⁸⁷ Hâkim,¹⁸⁸ Beyhakî¹⁸⁹ el-Hâris b. Abdurrahman yoluyla, o da Saîd el-Makberî o da Ebû Hüreyre'den bu şekilde rivâyet etmiştir.

Hâkim: “Müslim'in şartıyla sahihtir” demiştir.¹⁹⁰ Ve Zehebî de buna muvâfakat etmiştir. Hadis şahitleriyle (delilleriyle) sahihtir. En doğruyu Allâh bilir.¹⁹¹

İbn Kesîr, bu rivâyetle ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

“Yüce Allâh (cc) Âdem'i yarattıktan sonra onun sırtından neslini yaratmıştır. İnsanlar arasından birisi Hz. Âdem'in dikkatini çeker. 'Bu kim?' diye sorar. 'O senin oğlun.' cevabı verilir. Hz. Âdem: 'Peki onun ömrü ne kadar?' diye sorar. 'Onun ömrü

¹⁷³ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 28.

¹⁷⁴ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 350. Had. No: 2696.

¹⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannağ*, XIV, 118-119.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 251, 252, 298, 299 ve 371.

¹⁷⁷ Taberânî, *el-Evâil*, s. 137, Had. No: 1032.

¹⁷⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 146. Had. No: 20305.

¹⁷⁹ Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, VI, 206, Had. No: 15151.

¹⁸⁰ Taberânî, *el-Mû'cemü'l-Kebîr*, XII, 214, Had. No: 12928.

¹⁸¹ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, V, 99, Had. No: 2710.

¹⁸² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânü'l-Azîm*, I, 334.

¹⁸³ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 6, Had. No: 4.

¹⁸⁴ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 27, 28.

¹⁸⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 325.

¹⁸⁶ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 6, Had. No: 4.

¹⁸⁷ İbn Hibbân, *el-Mevârid*, 2082.

¹⁸⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 64.

¹⁸⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 146, Had. No: 20305.

¹⁹⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 64.

¹⁹¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 6, Had. No: 4.

altmış yıl.' cevabı verilir. Bunun üzerine Hz. Âdem: 'Benim ömrümden kırk yıl ona verin.' der. Verilir. Belli bir zaman sonra melekler Hz. Âdem'in ruhunu kabzetmek için geldiklerinde o: 'Benim daha kırk yıl ömrüm var.' der. Bunun üzerine Yüce Allâh, Âdem'in vermiş olduğu sözü hatırlatır. Âdem vermiş olduğu sözü inkâr eder...¹⁹²

Deyn-Müdâyene âyetine bu açıklamalar ışığında baktığımızda söz verildiğinde, borç verildiğinde herhangi bir şey vaad edildiğinde, bu söz verme, borç verme ve vaad edilen bir şeyin yazılı bir metne dönüştürülmesinin ne kadar önemli bir durum olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü verilen söz, vaat, borç, vs. gibi şeyler sözde kaldığı zaman bir müddet sonra unutulur ya da inkar edilebilir. Ancak bunu yazılı bir metne dönüştürmek ve aradaki bu anlaşmaya şahit göstermek hem daha garantili bir davranış olacak hem de inkar edilmesi mümkün olmayacaktır. Böylece ortada iki taraftan en az birinin mağduriyeti ortadan kalkacaktır.

¹⁹² İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ânü'l-Azîm*, I, 334.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂHİRET HAYATIYLA İLGİLİ EVÂİL RİVÂYETLERİ

3.1. Kıyâmet Günü İle İlgili Rivâyetler

3.1.1. İlk Olarak Şefâat Edecek Kişi İle İlgili Rivâyetler

Hız. Peygamber'in şefâatiyle ilgili çok sayıda hadis bulunmaktadır. Biz burada ilk olarak şefâat edecek kişinin Hz. Peygamber olduğuna dâir rivâyetleri ele alacağız.

Amr b. Osman → Velîd → Evzâî → Ebû Ammâr → İbn Ferrûh → Ebû Hüreyre tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “(Kıyâmet günü) kabri ilk açılacak ve şefâati ilk kabul edilecek olan da benim.”¹⁹³

Bu hadis, Müslim tarafından nakledilmiştir.¹⁹⁴

Bu konuda Ebû Bekr → Hüseyin b. Ali → Zâyidâ → Muhtâr b. Fulful → Enes b. Mâlik tarîkiyle rivâyet edilen bir başka hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Cennette ilk şefâat eden ben olacağım.”¹⁹⁵

Bu hadis Müslim tarafından şu fazlalıkla rivâyet edilmiştir:

“Cennet hakkında ilk şefâatçi ben olacağım. Peygamberler içinde benim kadar çok tasdik edilen hiç bir peygamber yoktur. Peygamberler içinde öylesi vardır ki, ümmetinden onu yalnız bir kişi tasdik etmiştir.”¹⁹⁶

Konuyla alakalı bir başka rivâyet şöyle nakledilmiştir:

Hüdbe → Hammâd b. Seleme → Ali b. Zeyd → Ebû Nardâ → İbn Abbas'dan Peygamber (sav)' in şöyle buyurduğunu söyledi:

“Kıyâmet günü yerin kendisi için yarıldığı ilk kişi ben olacağım, bunda övünülecek bir durum yoktur.”¹⁹⁷ Bu hadisi Taberânî, Hüdbe yoluyla rivâyet etmiştir.

Orada “Velâ Fahr/ Bunda övünülecek bir durum yoktur” kısmı yer almamaktadır.¹⁹⁸

Aynı hadis Ahmed b. Hanbel tarafından da rivâyet edilmiştir.¹⁹⁹

¹⁹³ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 7, Had. No: 7.

¹⁹⁴ Müslim, *Fedâil*, 3. Had. No: 2278.

¹⁹⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s 7-8, Had. No: 8.

¹⁹⁶ Müslim, *İmân*, 332.

¹⁹⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 8, Had. No: 9.

¹⁹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 166; *el-Evâil*, s. 138, Had. No: 1033.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 188.

Ebû Bekr b. Ebû'n-Nadr → Ebû'n-Nadr → Süleyman b. el-Muğîre → Sâbit → Enes tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Ben kıyamet gününde cennetin kapısına gelerek açılmasını isteyeceğim. Cennetin bekçisi (bana): ‘Sen kimsin?’ diyecek. Ben de: ‘Muhammed'im’ diyeceğim. Bunun üzerine: ‘Ben ancak sana açmaya memur oldum. Senden önce hiç bir kimseye (cennetin kapılarını) açmayacaktım diyecek.’”²⁰⁰

Ebû Bekr → Muhammed b. Mus'âb → el-Evzâî → ez-Zührî → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Ben Ademoğlu'nun efendisiyim. Yerin kendisi için yarıldığı ilk kişi ben olacağım. İlk şefâat eden ve ilk şefâati kabul olunan da yine ben olacağım.”²⁰¹

Bir başka rivâyet de şöyledir: Dühaym → el-Velîd b. Müslim → Osman el-Eftas → ez-Zührî → el-E'râc → Ebû Hüreyre tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Yerin kendisi için yarıldığı ilk kişi ben olacağım. O anda Mûsâ arşın ayaklarından birini tutmuş olacaktır.”²⁰²

Benzer içerikli bir hadis Buhârî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilmektedir. Rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bana Mûsâ üzerine hayırlılık vermeyiniz. Muhakkak insanların hepsi -kıyâmet günü- bayılacaklar. Fakat ilk ayılan ben olacağım. O anda bir de göreceğim ki, Mûsâ, Arş'ın bir tarafına sıkıca tutunmuş duruyor. Bilmiyorum, Mûsâ da bayılanların içinde idi de benden evvel mi ayıldı, yâhut baygınlıktan Allâh'ın istisnâ ettiği bahtiyar kimselerden mi idi?”²⁰³

İbn Ebî Âsım'ın bu konuda zikrettiği hadislerden biri de şöyledir:

Ebû Bekr → Ali b. Müshîr → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Ey Peygamber! Yine de ki o müşriklere: “Ey halkım! Bildiğinizi okumaya devam edin, elinizden gelen kötülüğü ardınıza koymayın. Bilin ki ben, her hâlükârda Allâh yolundaki mücadelemi sürdüreceğim. Bu dünyada zelil ve perişan edici azabın kimi çarpacağını, ahirette de sürekli azaba kimin mahkûm olacağını vakti gelince göreceksiniz!”²⁰⁴ âyetini okuyarak şöyle buyurmuştur: Başını kaldıranların birincisi ben olacağım. Tam bu sırada Mûsâ'yı Arş'ın direklerinden birine yapışmış olarak

²⁰⁰ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 8. Had. No: 10, Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 136; Müslim, İman, 333.

²⁰¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 9, Had. No:13, Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 540.

²⁰² İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 9, Had. No: 15.

²⁰³ Buhârî, Enbiya, 33.

²⁰⁴ 39. Zümer, 39-40.

göreceğim. Artık başını benden önce mi kaldırmıştır. Yoksa Allâh'ın istisna ettiği kişilerden midir bilemiyorum.”²⁰⁵

Bu hadis Tirmizî²⁰⁶, İbn Mâce²⁰⁷ ve Ahmed b. Hanbel²⁰⁸ tarafından nakledilmiştir. Tirmizî'nin *Sünen*'ini şerh eden Mübârekfûrî bu hadisin senedinin sahih olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹

Ahirette ilk şefâat eden kişinin Hz. Peygamber olacağına ilişkin bir başka rivâyet de Ukbe b. Mükrim → Hânî b. Yahyâ → el-Hasen b. Ebî Ca'fer → Ali b. Zeyd → Mutarrif → İbn Abbas tarikiyle nakledilmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kıyâmet günü ilk şefâat edecek ve şefâati kabul edilen ilk kişi ben olacağım. Bunda övünülecek bir durum yoktur. Yerin kendisi için yarıldığı ilk kişi de ben olacağım.”²¹⁰

Bu hadis Ahmed b. Hanbel²¹¹ ve Taberânî²¹² tarafından rivâyet edilmiştir. Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği bu hadisin senedinde Ali b. Zeyd'in bulunduğunu söylemiş ve râvilerinin güvenilir olduğunu belirtmiştir.²¹³

Hz. Peygamber'in Âdemoğlu'nun efendisi olduğu, yerin ilk defa kendisi için yarılacağı, şefâat edenin ve şefâati kabul edilen kişinin kendisi olduğu, Hz. Peygamber'in, peygamberlerin sonuncusu olduğu...vb. bütün bunlarda övünülecek bir durumun olmadığına dâir yukarıda zikredilenler dışında farklı isnâdlarla nakledilen hadisler de vardır.²¹⁴

Diğer taraftan Ahirette Hz. Peygamber'in mü'minlere şefâat edeceği, hatta ilk şefâat edenin Hz. Peygamber olacağı; onun şefâatinin kabul edileceği yönünde çok sayıda sahihlik şartlarını taşıyan hadis olmakla birlikte, bu konuda farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Burada günümüz hadisçilerinden M. Hayri Kırbasoğlu'nun bu konudaki görüşlerine yer vermek istiyoruz:

“Şefâat inancı sadece Müslümanlara has olmayıp hemen hemen bütün semâvî dinlerde ve İslâm öncesi cahiliye inancında da mevcuttur. Yüzyıllardır pek çok

²⁰⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 9-10, Had. No:16.

²⁰⁶ Tirmizî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 40, Had. No: 3245.

²⁰⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 33, Had. No: 4274.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 450.

²⁰⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvazî*, IX, 117. Had. No: 3296.

²¹⁰ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 44, Had. No: 116.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 281.

²¹² Taberânî, *el-Evâil*, s. 138, Had. No: 1033; *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 12777.

²¹³ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, V, 139, Had. No: 4881.

²¹⁴ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 32, 33, 36, Had. No: 78, 87.

Müslümanın inanageldiği bu şefâat' meselesi, Kur'ân-ı Kerîm tarafından açıkça reddedilmesine ve kıyâmet günü bazı günahkârların şefâat edilerek günahlarının bağışlanacağına dâir tek bir âyet dahi bulunmamasına rağmen, bir takım hadis rivâyetlerine dayanılarak bu inanç ortaya atılmış ve genel kabul görmüştür. Kırbaçoğlu konuyla ilgili rivâyetleri, “Yüzyıllardır Müslümanları kendi iman ve amellerine değil de, Hz. Peygamberin Kur'an'da adı geçmeyen 'şefâat–yani kayırma yetkisine güvenmeye teşvik eden rivâyetler olarak adlandırmaktadır.”²¹⁵

Konuyla ilgili Bahattin Akbaş tarafından, “Hadislere Göre Hz. Peygamberin Şefâati Meselesi”²¹⁶ konulu bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Konuyu Kur'ân açısından da tartışıp şefâat diye bir şeyin olmadığı sonucuna varan Akbaş, birinin şefâat etmesinin Allâh'ın iznine bağlı olduğuna dâir âyetlerin, bu iznin mutlaka verileceğine ve şefâatin mutlaka gerçekleşeceğine değil, şefâat izni verme yetkisinin–putlara, meleklerle, peygamberlere değil- sadece Allâh'a ait olduğunu, yani O'nun güç ve kudretinin mutlaklığını vurgulamak amacına yönelik olduğuna dâir görüşleri de aktarır, ardından da konuyla ilgili rivâyetleri ele alır. Yaklaşık iki yüz rivâyet üzerinde yapılan incelemede, bunların iki ana gruba ayrıldıklarını, hadislerin çoğunluğunun şefâat inancını desteklediğini ve bunların on üç başlık altında toplandığını, kalan az sayıda rivâyetin ise şefâatin söz konusu olmadığını gösterdiğini ve bunların da altı başlık altında toplandığını göstermiştir.²¹⁷

Aslında sayısı yüz seksene varan şefâat lehindeki hadislerin çoğunun aynı hadisin mükerrer isnadları olduğu göz önüne alınırsa, bunlarında gerçek sayısının yüz seksen civarında değil, on üç civarında olduğu kabul edilebilir. Ne var ki, şefâat lehine hadisler-muhtemelen Hz. Peygamberi yüceltmek amacıyla tercih edilmiş ve hadisçiler ve diğer İslâm ulemâsı tarafından yaygınlaştırılması temin edilmiştir.”²¹⁸

Yine Kırbaçoğlu konuyla ilgili görüşlerini şöyle sürdürmektedir:

“Şefâatle ilgili hadis rivâyetlerinin kaynaklardaki gelişiminin kronolojik olarak incelenmesi yanında, ayrıca bu rivâyetlerin epistemolojik değeri üzerinde durulmuş, bunların mütevâtir değil âhad oldukları, mütevâtir olduklarını iddia edenlerin iddialarının temelsiz ve geçersiz olduğu; âhad hadislerle 'şefâat' gibi önemli bir konuda karar vermenin mümkün olmadığı da ortaya konmuştur. Ayrıca şefâat konusuyla ilgisi

²¹⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 358.

²¹⁶ Akbaş, Bahattin, *Hadislere Göre Hz. Peygamberin Şefâati Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 7-12, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.

²¹⁷ Akbaş, Bahattin, *Hadislere Göre Hz. Peygamberin Şefâati Meselesi*, s. 7-12.

²¹⁸ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 358-359.

bulunan 'vesîle' meselesi de incelenmiş: “Ey İmân edenler! Allâh'tan korkun, sizi O'na yaklaştıracak vesîle arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz!” âyetindeki vesîlenin şefâatle herhangi bir ilgisinin bulunmadığı, Kur'ân daki vesîle'nin îmân, sâlih amel ve duâdan başka bir manaya gelmediği sonucuna ulaşılmıştır.”²¹⁹

Özetle Kur'ân'da şefâatin varlığı ve hesap günü Hz. Peygamber'in şefâat edeceği yolunda herhangi bir kesin delil bulunmamaktadır. Bilakis Kur'ânî öğreti tamamen şefâat anlayışının karşısındadır. Sadece bir iki âyetin zorlama te'villere tâbî tutularak, şefâat diye bir şeyin varlığının ileri sürülmesi mümkün değildir.²²⁰

Böyle olunca, şefâatin varlığına dâir hadislerin Kur'ân-ı Kerîm'e ters düştüğü anlaşılmaktadır. Bu rivâyetlerin zaten âhad olması itibariyle kesinlik ifade etmemesi, bir çoklarının kaynak ve isnâd açısından problemlili olması, ayrıca şefâat karşıtı başka rivâyetlerin mevcûdiyeti, diğer yandan Hz. Peygamber'in bırakın âhirette, bu dünyada bile suçlularla ilgili şefâat teşebbüslerini şiddetle reddetmesi biz müslümanların şefâat konusunu tekrar gözden geçirerek, bu dünyada büyük günah işleyenlerin–çünkü bazı hadis rivâyetleri şefâatin büyük günah işleyenler için olduğunu açıkça ifade etmektedir–âhirette ne için affedileceklerini, bunun insanların yeryüzünde günah, zulüm ve bozgunculuktan uzaklaşmaları için gönderilen İslâm'ın hangi hedeflerini gerçekleştirmeye yaradığını (?) iyice düşünmemiz gerekir.²²¹

Bu dünyada suç işleyenlerin affedilmesi yönündeki bazı taleplere–kuşkusuz ahlâkî olmadığı için- karşı çıkan Hz. Peygamber'in, âhirette pek çok büyük günah sahibinin affedilmesini sağlamak için çaba harcaması mümkün müdür? O zaman Kur'ân-ı Kerîm'in: “Kim zerre miktarı iyilik yaparsa onun karşılığını görür. Kim de zerre miktarı kötülük yaparsa onun karşılığını görür.” ilkesi anlamsız ve gereksiz olmuş olmaz mı?²²²

3.1.2. Hesaba Çekilecek Olan İlk Ümmet İle İlgili Rivâyet

Kıyâmet günü ilk hesaba çekilecek olan ümmetin hangisi olduğuna dâir hadisler de vardır. Bu hadislere göre ilk hesaba çekilecek olan ümmet, Hz. Peygamber'in ümmetidir.

Hüdbe → Hammâd b. Seleme → Ali b. Zeyd → Ebû Nadra → İbn Abbas' tan Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

²¹⁹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 359.

²²⁰ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 359.

²²¹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 359.

²²² Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 360.

“Biz kıyâmette diriltilecek olanların sonuncusu, hesaba çekilecek olanların da ilkiyiz.”²²³

Bu hadisi İbn Mâce şu şekilde kaydetmiştir: “Biz (dünyaya geliş bakımından) ümmetlerin sonuncusuyuz ve (kıyâmet günü) hesabı görüleceklerin ilkiyiz, (Kıyâmet günü) “Ümmi olan ümmet ve peygamberi nerededir?” denilir (yâni bu ümmete öncelik verilir). Bu itibarla biz (dünyaya gelişte) sonuncu, (kıyâmet günü hesabın görülmesi ve cennete girmek bakımından) önde olanlarız.”²²⁴

Bu hadisi Taberânî, Hüdbe b. Hâlid ve Ali b. Zeyd tarîkiyle nakletmiştir.²²⁵

3.1.3. İnsanlar Arasında Hüküm Verilecek İlk Şey İle İlgili Rivâyet

Kıyâmet günü'nde insanoğlu yapmış olduğu bütün davranışlardan, söylemiş olduğu bütün sözlerden hesaba çekilecektir. İnsanoğlunun hesaba çekileceği ilk amelinin namaz olduğuna dâir rivâyetin yanında, insanlar arasında görülecek ilk davanın da “kan davası” olduğuna dâir hadisler vardır.

İsmâil b. Hûd → İshâk el-Ezrâk → Şerîk → Âsım → Ebû Vâil → Abdullah tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kıyâmet günü'nde insanlar arasında ilk önce kan davaları görülecektir.”²²⁶

Bu hadis Kütüb-i sitte âlimlerinden başta Müslim olmak üzere Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce tarafından rivâyet edilmiştir.²²⁷

İbn Ebî Âsım aynı hadisi Ebû Bekr → Abde → İbn Nümeyyir → Vekî → A'meş → Ebû Vâil → Abdullah tarikiyle de kaydetmiştir.”²²⁸

Bu konuyla ilgili rivâyetler İbn Hibbân²²⁹, Tayâlisî²³⁰, Taberânî²³¹, Ebû Yâ'lâ²³² Abdürrezzâk b. Hemmâm²³³, İbn Ebî Şeybe²³⁴ ve Beyhakî²³⁵ gibi âlimler tarafından da nakledilmiştir.

²²³ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 12, Had. No: 23.

²²⁴ İbn Mâce, *Fiten*, 34, Had. No: 4290.

²²⁵ Taberânî, *el-Evail*, s. 14, Had. No: 1045.

²²⁶ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 16, Had. No: 32.

²²⁷ Müslim, *Kasâme*, 8, Had. No:1678; Tirmizî, *Diyât*, 7; Had. No: 1397; Nesâî, *Tahrîmü' d-Dem*, 2; İbn Mâce, *Diyât*, 1, Had. No: 2615.

²²⁸ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 16, Had. No: 33.

²²⁹ İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, 338, Had. No: 7344.

²³⁰ Tayâlisî, *Müsned*, I, 35, Had. No: 269.

²³¹ Taberânî, *el-Mû'cemü'l-Kebîr*, X, 191, Had. No: 10425.

²³² Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, IX, 35, Had. No: 5099; IX, 138, Had. No: 5215.

²³³ Abdürrezzâk, *el-Musannaf*, X, 464, Had. No: 19717.

²³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, V, 457, Had. No: 27948; VII, 259, Had. No: 35867.

²³⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 21, Had. No: 15638; *Şuâbü'l-Îmân*, IV, 340, Had. No: 5326; IV, 344, Had. No: 5339, 5340.

3.1.4. Kulun Hesaba Çekileceği İlk Amel ile İlgili Rivâyetler

İslam dini'nde namazın ayrı bir önemi vardır. Çünkü şuurlu bir şekilde kılınan ve hazzı hissedilen namaz, insanı bütün kötülüklerden, sapıklıktan, fuhşiyâttan alıkor ve korur.²³⁶ İnsana, “insan olma” şuurunu kazandırır. Namaz yaratılışın asıl gâyesi,²³⁷ tevhîde îmândan sonra insanın Yüce Allâh'a karşı yapmakla yükümlü kılındığı ilk emirdir.²³⁸ İbâdetlerin bir sentezidir.²³⁹ Mü'min ile kâfir arasındaki en önemli ayırt edici ölçüdür.²⁴⁰

İslâm'da namaz ibâdetinin yeri ve önemine işaret eden çok sayıda hadis vardır. Biz burada namazın âhirette kulun hesaba çekileceği ilk amel olduğuna dâir hadis üzerinde duracağız.

İsmâil b. Hûd → İshâk el-Ezrâk → Şerîk → Âsım → Ebû Vâil → Abdullah tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kulun (ahirette) hesaba çekileceği ilk ameli, namazdır.”²⁴¹

Bu hadis Ebû Dâvud²⁴², Tirmizî²⁴³ ve İbn Mâce²⁴⁴ tarafından “Halkın kıyâmet günü'nde ilk hesaba çekileceği amel, namaz'dır. Aziz ve celil olan bildiği halde meleklerine (şöyle) der: “Kulumun farz namazına bakınız, onu tam mı, yoksa eksik mi kılmış?” Eğer o kimsenin farz namazı tam ise, onun için namaz sevabı tam olarak yazılır. Eğer farz namazı biraz eksik olursa, Yüce Allâh şöyle emreder:” Bu kulum için nafîle namaz var mı, bir bakınız!” Şâyet o kimse için nafîle namaz var ise, şöyle buyurur:” Kulumun eksik olan farzını nâfilesinden tamamlayınız”. Sonra farz olan diğer ameller de bu şekilde ele alınır” şeklinde rivâyet edilmiştir.

Bu hadis ayrıca Ahmed b. Hanbel²⁴⁵, İbn Ebî Şeybe²⁴⁶, Taberânî²⁴⁷ ve Hâkim en-Neysâbüri²⁴⁸ gibi çok sayıda hadis âlimi tarafından da ittifakla kaydedilmiştir.

²³⁶ 29. Ankebût, 45.

²³⁷ 51. Zâriyât, 56; 19. Meryem, 93.

²³⁸ 7. A'râf, 170.

²³⁹ 17. İsrâ, 44; 22. Hac, 18.

²⁴⁰ 30. Rûm, 31; 74. Müddessir, 42, 43.

²⁴¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 16-17, Had. No: 34.

²⁴² Ebû Dâvud, *Salât*, 140, Had. No: 864.

²⁴³ Tirmizî, *Salât*, 305, Had. No: 413.

²⁴⁴ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 202, Had. No: 1425, 1426.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 65, Had. No: 16665; Had. No: 16995.

²⁴⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, II, 171; VI, 170; VII, 262; VII, 268, Had. No: 7770, 7771, 30422, 35904.

²⁴⁷ Taberânî, *el-Mû'cemü'l-Kebîr*, X, 191, Had. No: 10425.

²⁴⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 323; I, 394; IV, 153.

3.1.5. Münâkaşa Edecek Olan İlk Kişilerle İlgili Rivâyet

İslâm dîni komşuluk ilişkilerine çok büyük önem vermiş, komşunun komşuya karşı “vârislik” derecesinde yakınlığı olduğunu çeşitli eylemlerle ve uygulama yollarıyla göstermiştir. Bu gerçeği hem Yüce Allâh Kur'ân-ı Kerîm'de²⁴⁹ hem de Hz. Peygamber çeşitli söz ve davranışlarıyla bizlere göstermişlerdir.²⁵⁰ Atasözlerimizde de komşunun önemini, “Ev alma komşu al.” ve “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” şeklinde konunun önemi dile getirilmiştir. Aşağıda rivâyet edilen hadiste de bu gerçeğe vurgu yapılmaktadır. Yine bu rivâyete göre âhirette ilk olarak birbirlerinden şikayetçi olacak olanların iki komşu olduğu, bunların birbirlerine karşı muamelelerinden hesaba çekilecekleri belirtilmektedir.

Muhammed b. Avf → Ebû Saîd el-Cu'fî → İbn Vehb → Amr b el-Hâris → Ebû Uşşâne → Ukbe b. Âmir tarikiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kıyâmet gününde bir birine ilk hasım olacak olan kişiler, iki komşudur.”²⁵¹

Kütüb-i sitte alimlerinden herhangi birisi tarafından nakledilmeyen bu hadis Ahmed b. Hanbel²⁵² ve Taberânî²⁵³ tarafından rivâyet edilmiştir. Heysemî, Taberânî'nin bu hadisin isnâdında tek kaldığını zikreder.²⁵⁴

3.1.6. Giydirilecek Olan İlk Kişi İle İlgili Rivâyet

Ebû Saîd → Abdullah b. İdris → Leys → Mücâhid → o da Hz. Âişe'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“İlk elbise giydirilecek olan, Yüce Allâh'ın dostu Hz. İbrahim'dir.”²⁵⁵

Bu hadisi Buhârî, Abdullah b. Saîd tarikiyle rivâyet etmiştir.²⁵⁶

Ahmed b. Hanbel, İbn Abbas'tan nakledilen üç rivâyetin isnâdının, Buhârî ve Müslim'in şartları üzere sahih olduğunu söylemiştir.²⁵⁷ Diğer iki rivâyetin ise isnâdının zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁵⁸

²⁴⁹ 4. Nîsâ, 36.

²⁵⁰ Buhârî, Edeb, 31, 85.

²⁵¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 21, Had. No: 45.

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 151.

²⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVII, 303, Had. No:836, XVII, 309, Had. No: 852.

²⁵⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 311, Had. No: 13572; X, 632, Had. No: 18387.

²⁵⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 11, Had. No: 20.

²⁵⁶ Buhârî, Libâs, Had. no:3171, 3263; Had. No: 4349.

²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 229, Had. No: 2027; I, 235, Had. No: 2096; I, 253, Had. No: 2281.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 398, Had. No: 3787; III, 249, Had. No: 13628.

İbn Hibbân bu hadisin ravîlerinin sikâ olduğunu söylemiştir.²⁵⁹ Eserinde yer verdiği bir başka rivâyette ise Buhârî ve Müslim'in şartları üzere sahih olduğunu söylemiştir.²⁶⁰

Tayâlisî İbn Abbas'tan nakledilen bir rivâyete eserinde yer vermiştir.²⁶¹ Taberânî de eserinde konuyla ilgili bir rivâyeti nakletmiştir.²⁶² Ebû Yâ'lâ sahih bir isnâdı olduğunu söylediği bir rivâyeti nakletmiştir.²⁶³

Heysemî de konuyla ilgili, eserinde üç rivâyete yer vermiştir.²⁶⁴

3.1.7. Kıyâmet Alâmeti ve Cennet Ehlinin Yiyeceği İle İlgili Rivâyet

Müslümanlar tarafından merak edilen en önemli konulardan biri de kıyâmet ile ilgili meseleler olmuştur. Özellikle kıyâmet'in ne zaman kopacağı, ilk alâmetinin ne olduğu gibi sorular zaman zaman Hz. Peygamber'e yöneltmiştir. Kaynaklarda kıyâmet'in ilk alâmeti ve cennet ehlinin ilk yiyeceğinin ne olduğu ve bununla ilgili Hz. Peygamber'in verdiği cevaba dâir şöyle bir rivâyet vardır:

el-Mukaddemî → el-Mu'temir → Humeyd → Enes b. Mâlik tarîkiyle rivâyet edildiğine göre:

Abdullah b. Selâm Hz. Peygamber'e gelmiş ve: "Sana üç şey hakkında soru soracağım" demiştir. Hz. Peygamber de: 'Haydi sor bakalım' deyince, o da: 'Kıyâmetin ilk alâmeti nedir?', Cennet ehlinin ilk yiyeceği şey hangisidir? diye sormuş, Hz. Peygamber bunun üzerine: 'Kıyâmetin ilk alâmeti, doğudan bir ateşin çıkması ve insanların batıya doğru toplanmasıdır. Cennet ehlinin ilk yemeği ise balık ciğerinin (sarkmış olan) fazlasıdır' buyurdu."²⁶⁵

Bu hadis Buhârî tarafından Humeyd, Beşir b. el-Mufaddâl tarîkiyle rivâyet edilmiştir.²⁶⁶

²⁵⁹ İbn Hibbân, *el-Mevârid*, XVI, 323, Had.no: 7328.

²⁶⁰ İbn Hibbân, *el-Mevârid*, XVI, 343, Had. No: 7347.

²⁶¹ Tayâlisî, *Müsned*, I, 343, Had. No: 2638.

²⁶² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 9, Had. No: 12312.

²⁶³ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, IV, 452, Had. No: 2578.

²⁶⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 370, Had. no: 13765; IX, 185, Had. No: 14774; X, 656, Had. No: 18457.

²⁶⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 68, Had. No: 193.

²⁶⁶ Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân* (Sûretü'l-Bakara), 6.

3.2. Cennet İle İlgili Rivâyetler

3.2.1. Cennetin Kapısını İlk Kimin Açacağına Dâir Rivâyet

Kaynaklarda Cennetin kapısını ilk olarak açacak kişinin Hz. Peygamber olduğuna dâir hadisler bulunmaktadır.

Ebû Şeybe'nin iki oğlu Osman ve Ebû Bekr → Muâviye b. Hişâm → Süfyân → Süfyân → Muhtâr b. Fülful → Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Cennetin kapısını ilk ben açacağım.”²⁶⁷

İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*'ında yer verdiği bu hadis,²⁶⁸ Müslim²⁶⁹ ve Taberânî²⁷⁰ tarafından da nakledilmiştir. Hadisin sıhhatine yönelik herhangi bir tenkid bulunmamaktadır.

3.2.2. Cennete İlk Önce Kimlerin Gireceğine Dâir Rivâyetler

Muhammed b. Abdullah b. Numeyr → Abdullah b. Yezîd → Saîd b. Ebî Eyyûb → Ma'rûf b. Süveyd el-Huzâmî → Ebû Uşşâne el-Me'âfirî → Abdullah b. Amr tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Yüce Allâh'ın yarattığı insanlar arasından ilk önce kimin cennete gireceğini biliyor musunuz? Onlar; sınırları koruyan ve zorluklara göğüs geren muhacir fakirlerdir.”²⁷¹

Bu hadis Ahmed b. Hanbel,²⁷² İbn Hıbbân²⁷³ ve Ebû Nuaym²⁷⁴ tarafından rivâyet edilmiştir.

Hz. Peygamber'in yukarıda zikredilen ve buna benzer aşağıda zikredilecek olan hadislerine baktığımız zaman onun bu sözleri, daha çok karşısındaki insanları taltîf etmek, onları birazcık olsun teselli etmek için kullandığını görmekteyiz. Çünkü; ancak bu yolla hakîkî mânâda îmân etmiş olan insanlar tesellî bulabilmekte ve çektikleri sıkıntılara sabırla ve azimle karşılık verebilmektedirler. Muhacirler de bunlardandır. Çünkü Allâh yolunda her şeylerini geride bırakarak hicret etmişlerdir. Akıl almaz

²⁶⁷ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 7, Had. No: 6; Krş. Müslim, *Îmân*, 331; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, XI, 503; XIV, 99.

²⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VII, 257; VI, 325.

²⁶⁹ Müslim, Cennet, 188.

²⁷⁰ Taberânî, *el-Evâil*, s. 138, Had. No:1034.

²⁷¹ İbn Ebî 'Âsım, *el-Evâil*, s. 24, Had. No: 56.

²⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 168, Had. No: 6570.

²⁷³ İbn Hıbbân, *Sahîh*, XVI, 438, Had. No: 7421.

²⁷⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I, 347.

eziyetlere ve işkencelere maruz kalmışlar, malları yağma edilmiş, aileleri perişan olmuş ancak yine de Allâh yolundan dönmemişlerdir.

3.2.3. Cennete Girecek Olan İlk Topluluğun Hangisi Olduğuna Dâir Rivâyet

Cennete girecek ilk topluluk ile ilgili çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerde cennete girecek insanların şekil ve şemâllerinden, cennette kendilerine lütfedilecek nimetlerden, kazanacakları mükâfâatlardan bahsedilmektedir. Bu rivâyetlerden birisi şöyledir:

Ebû Bekr → Ebû Muâviye → el-A'mêş → Ebû Sâlih → Ebû Hüreyre tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Cennete girecek ilk grup, dolunay gecesindeki ay şeklinde olacaktır.”²⁷⁵

Bu hadis Buhârî, Müslim ve Tirmizî tarafından: “Cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay gibidir. Onu takip eden zümre, parlaklık yönüyle gökteki en büyük yıldız gibidir. Cennetlikler bevletmezler, büyük abdest bozmazlar, tükürmezler, sümürmezler de. Tarakları altındandır, terleri misktir. Buhurdanları öd ağacından, zevceleri kara gözlü hûrilerden olacak. Onlar ataları Âdem'in yaratılışı üzere, altmış zira' boyunda tek bir adam sûretinde olacaklar.” şeklinde rivâyet edilmiştir.²⁷⁶ Bu hadis ayrıca Taberânî²⁷⁷ ve İbn Ebî Şeybe²⁷⁸ tarafından da Ebû Muâviye tarîkiyle zikredilmiştir.

3.2.4. Yüce Allâh'ın Mü'minlere Söyleyeceği İlk Söz İle İlgili Rivâyet

Kıyâmet günü insanlardan cennete girecek olanlar orada sayısız nimetlerle ödüllendirileceklerdir. Bu ödüllerin en önemlisi ise Yüce Allâh ile karşılaşış O'nun cemâlini temâşâ etmektir. Evâil hadisleri içerisinde Yüce Allâh'ın müminlere söyleyeceği ilk sözün ne olduğu ile ilgili bir hadis de bulunmaktadır:

Abbâs en-Nersî → Abdullah b. el-Mübârek → Yahyâ b. Eyyûb → Ubeydullah b. Zühr → Hâlid b. Ebî İmrân → Ebû Ayyâş tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“İsterseniz Allâh'ın mü'minlere ilk olarak söyleyeceği şeyi size haber vereyim. Ashab: ‘Evet Yâ Rasûlallâh’ dediler. Hz. Peygamber: ‘Allâh mü'minlere: ‘Benimle

²⁷⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 26, Had. No: 59.

²⁷⁶ Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*, 8; *Enbiyâ*, 1; Müslim, *Sıfatü'l-Cennet*, 14-16, Had. No: IV, 2834; Tirmizî, *Cennet* 7, Had. No: 2540.

²⁷⁷ Taberânî, *el-Evail*, s. 144, Had. No:1062.

²⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, XIII, 109; XI, 30.

karşılaşmak hoşunuza gider mi?’ diye sorar. Mü'minler de: ‘Evet Yâ Rabbî!’ derler. Yüce Allâh: ‘Niçin ?’ diye sorar. Mü'minler de: ‘Biz affını ve mağfiretini umduk.’ derler. Bunun üzerine Yüce Allâh: ‘Size mağfiretim vacip oldu’ buyurur.²⁷⁹

Bu hadis, Ahmed b. Hanbel²⁸⁰ ve Taberânî²⁸¹ tarafından Yahyâ b. Eyyûb tarîkiyle rivâyet edilmiştir.

3.2.5. Allâh’ın Musâfaha Yapacağı ve Selam Vereceği Kişiyile İlgili Rivâyet

İsmâîl b. Muhammed b. İsmâîl b. Muhammed b. Yahyâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ b. Talhâ b. Ubeydullâh → Dâvûd b. Atâ → Sâlih b. Keysân → İbn Şihâb → Saîd b. el-Müseyyeb → Ubey b. Kâ'b tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Yüce Allâh’ın kıyâmet günü’nde ilk olarak musâfaha yapacağı, ilk olarak selam vereceği, ilk olarak elinden tutacağı ve ilk olarak cennete girdireceği kimse Ömer b. el-Hattâb’tır.”²⁸²

Hâkim en Neysâbûrî bu hadisi Yahyâ b. Saîd ve Saîd b. el-Müseyyeb tarîkiyle rivâyet etmiştir.²⁸³ Zehebî bu hadisin isnâdında yer alan Dâvûd b. Atâ el-Medenî hakkında Ahmed b. Hanbel’in: “Onu gördüm. Hadis’te herhangi bir değeri yoktur” dediğini, Buhârî nin de onunla ilgili olarak “münkerü’l-hadîs” ifadesini kullandığını kaydetmektedir. Ayrıca onun rivâyet ettiği söz konusu hadisin de münker olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴

3.3. Diğer Evâil Rivâyetleri

3.3.1. İnsanın Kabirde Hesaba Çekileceği İlk Ameli ile İlgili Rivâyet

İbn Ebî Âsım tarafından evâil ile ilgili olarak kaydedilen hadislerden birisi de insanın kabir hayatında sorgulanacağı ilk ameliyle ilgilidir. Hz. Peygamber insanın ayakta iken bevletmesinin uygun olmadığını belirtmiş ve konunun önemine işaretle kabirde ilk olarak bu konuda hesaba çekileceğini ifade etmiştir.

²⁷⁹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 47, Had. No: 128.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V. 238.

²⁸¹ Taberânî, *el-Evâil*, s. 153, Had. No: 1096; *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XX, 125.

²⁸² İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 25, Had. No: 57.

²⁸³ Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 84; Zehebî, *Mi’zânü’l-İ’tidâl*, 263.

²⁸⁴ Zehebî, *Mi’zânü’l-İ’tidâl*, II, 12.

Konuyla ilgili olarak Dühaym → Abdullah b. Yûsuf → el-Heysem b. Humejd → Mekhûl → Ebû Ümâme tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Bevl'den sakının (küçük abdeste dikkat edin). Çünkü bu, insanın kabirde hesaba çekileceği ilk amelidir.”²⁸⁵

Bu hadis Taberânî tarafından Abdullah b. Yûsuf tarîkiyle rivâyet edilmiştir.²⁸⁶ Heysemî de bu rivâyetin râvilerinin sikâ olduğu kanaatindedir.²⁸⁷

3.3.2. Sırât Köprüsünden İlk Olarak Gececekler İle İlgili Rivâyet

Kıyamet günü ile ilgili İslâm inanç ve anlayışında yeri olan bazı kavramlar vardır. Sırât köprüsü, Mîzân terazisi, Sûr, Mahşer yeri vs. bunlardan bazılarıdır. Allâh'ın emir ve yasaklarını eksiksiz yapanların, Hz. Peygamber'in sünnetini harfiyyen hayatlarına tatbik edip yaşayanların Hz. Peygamber'le beraber sırât köprüsünden birlikte geçeceklerine dâir rivâyet aşağıdaki şekildedir:

İbn Musaffâ → Bakıyye b. el-Velîd → ez-Zübeydî → ez-Zührî → Atâ b. Yezîd → Ebû Hüreyre tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Ben ve ümmetim, sırât köprüsünden ilk geçenler olacağız.”²⁸⁸

Bu hadis Müslim²⁸⁹ tarafından kaydedilen uzun bir rivâyetin bir bölümüdür. Ayrıca hadis imamlarından Ahmed b. Hanbel,²⁹⁰ et-Tayâlisî²⁹¹ ve Taberânî²⁹² tarafından yine ez-Zührî tarîkiyle rivâyet edilmiştir.

Kıyâmet günü sûr'a üflenmesi ve bunu ilk duyacak kimse ile ilgili bir diğer rivâyet ise şöyledir:

Bendâr → Muhammed–yani Gandâr → Şû'be → en-Nû'mân → İbn Sâlim'dir → Yâ'kûb b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd → Abdullah b. Amr'dan Hz Peygamber'in şöyle buyurduğunu duyduğunu söyledi:

“...Sûr'a üflenecek, kimse onu duyamayacak. Ancak eğilip kulak veren duyacak. Bunu duyan ilk kişi develerinin su havuzunu sıvayan adamdır...”²⁹³

²⁸⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 37, Had. No: 92.

²⁸⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 157, Had. No: 7605, Ayrıca Had. No: 7607.

²⁸⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 209.

²⁸⁸ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 47, Had. No: 126.

²⁸⁹ Müslim, *İmân*, 299.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 293.

²⁹¹ Tayâlisî, *Müsned*, Had. No: 2383.

²⁹² Taberânî, *el-Evâil*, s. 154, Had. No: 1095.

²⁹³ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s.47, Had. No: 127.

Bu hadis Müslim tarafından Abdullah b Amr b. el-Âs tarîkiyle rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin hayatta bulunduğu bir zamanda Deccâl çıkar ve kırk, bu kadar zaman kalır. (Râvi, Hz. Peygamber’in kırk gün mü, kırk ay mı, yoksa kırk yıl mı buyurduğunu bilemediğini söylemektedir.) Bunun üzerine Yüce Allâh Îsâ İbn Meryem’i yeryüzüne gönderir; o da Deccâl’i bularak ortadan kaldırır. Sonra insanlar, aralarında hiçbir düşmanlık bulunmadan yedi yıl yaşarlar. Sonra Yüce Allâh, Şam taraflarından soğuk bir rüzgâr gönderir ve bu rüzgâr kalbinde zerre kadar hayır –veya iman–bulunan yeryüzündeki bütün insanların ruhunu kabzeder. Şâyet biriniz dağın içine bile girse, bu rüzgâr onu mutlaka bulup canını alır. İşte o zaman yeryüzünde kötülöklere bir kuş hafifliğıyle dalan, yırtıcı hayvan atılganlığıyla şuuruzca saldıran kimseler kalır. Bunlar ne bir iyilik tanırırlar ne de bir kötölöğü yadırgarlar. Şeytan bir insan kılığına girerek onlara görünür ve: 'Dediğimi yapmayacak mısınız?' diye sorar. Onlar da: 'Ne yapmamızı emredersin?' derler. Şeytan da onlara putlara tapmalarını emreder. Onlar her türlü ahlâksızlığı yapıp putlara taparken rızıkları bollaşır, hayat tarzları iyileşir. Daha sonra sûr’a üflenir. Onun sesini duyan herkes dehşet ve şaşkınlık içinde yıkılır kalır. Sûr’un sesini ilk duyup can veren adam, devesinin havuzunu tamir eden bir kimsedir. Onunla birlikte yanındakiler de kendilerini yere atıp can verirler. Sonra Yüce Allâh çığ gibi –veya gölge gibi– bir yağmur yağdırır. İnsanların çürüyüp gitmiş cesetleri bununla yeniden hayat bulur. Ardından sûr’a bir kere daha üflenir; herkes yerinden fırlayıp kendilerine verilecek emri beklemeye başlar. Daha sonra: 'Haydi, Rabbinize gelin!' denir. Meleklerle de: 'Onları alıkoyun; çünkü onlar sorguya çekilecektir' denir. Daha sonra yine meleklerle: 'Cehennemlikleri ayırın!' buyrulur. Onlar da: 'Kaçta kaçını ayıralım?' diye sorarlar. '1000 kişiden 999’unu' denir. İşte o gün, dehşeti yüzünden çocukların ihtiyarladığı bir gün olacaktır. O gün her şeyin ortaya çıktığı korkunç bir gündür.²⁹⁴

Bu hadis ayrıca Taberânî²⁹⁵ tarafından Muhammed b. Câ'fer, Şû'be tarîkiyle rivâyet edilmiştir.

3.3.3. Sabır İle İlgili Rivâyetler

Burada kastedilen sabır; yerinde ve zamanında, başa gelen her türlü musîbete ve hayatın her türlü zorluklarına karşı dayanma azmidir. Gerçekten de dikkat edilecek olursa kişinin, mâruz kaldığı olaylara, musîbetlere karşı ilk anda göstermiş olduğı tavrı

²⁹⁴ Müslim, Fiten, 116.

²⁹⁵ Taberânî, *el-Evâil*, 65.

hem olayın akışına tesir etmekte hem de kişinin bundan sonraki hayatında kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Kişi eğer ilk anda metânetini koruyup, azimli ve kararlı bir şekilde olaya yaklaşır ruhî durumunu kontrol altına alabilirse, yaşamış olduğu olaydan en az zararlar kurtulup gereken ders ve ibretleri alabilir. Aksi halde yaşamış olduğu bu durum, kendisi için daha da yıkıcı ve travmatik sonuçlar doğurabilir.

İbn Ebî Âsım'ın kitabında yer verdiği evâil hadislerinden birisi de sabrın hangi zamanlarda daha önem kazandığı ile ilgilidir.

el-Mukaddemî → Ebû Dâvûd → Ukbe b. Mukrîm → Muhammed b. Ca'fer → Şu'be → Sâbit → Enes b. Mâlik tarîkiyle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Makbûl sabır, musîbetle karşılaştığın ilk andakidir.”²⁹⁶

Bu hadisi Buhârî,²⁹⁷ Müslim²⁹⁸ ve Ebû Dâvûd²⁹⁹ rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu hadis için “Hasen-Sahih'tir” demiştir.³⁰⁰

Hadisin bir başka senedi şöyledir:

Kâmil b. Talhâ → el-Leys b. Sâ'd → Yezîd b. Ebî Habîb → Sâ'd b. Sinân → Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi:

“Makbûl sabır, musîbetle karşılaştığın ilk andakidir.”³⁰¹

Bu hadisi Tirmizî,³⁰² Nesâî³⁰³ ve İbn Mâce³⁰⁴ Leys tarîkiyle rivâyet etmiştir. Tirmizî, bu hadisin bu yönüyle “Garîb” olduğunu söylemiştir.³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “Evvel” lafzı geçmekte ve Buhârî ve Müslim'in şartları üzere isnâdı sahih kabul edilmektedir.³⁰⁶

Tayâlisî'de geçen rivâyette de “Evvel” lafzı kullanılmıştır.³⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, Mücâhid yoluyla nakledilen bir rivâyete eserinde yer vermiştir.³⁰⁸ Beyhakî de “Evvel” lafzıyla bu hadisi Buhârî ve Müslim'in, Muhammed b. Beşşâr'dan alarak rivâyet ettiklerini söylemiştir.³⁰⁹

²⁹⁶ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 52, Had. No: 143.

²⁹⁷ Buhârî, *Cenâiz*, 32, 43; *Ahkâm*, 11.

²⁹⁸ Müslim, *Cenâiz*, 14, 15, Had. No: 926.

²⁹⁹ Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 23, Had. No: 3124.

³⁰⁰ Tirmizî, *Cenâiz*, 13, Had. No: 988.

³⁰¹ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 53, Had. No: 146.

³⁰² Tirmizî, *Cenâiz*, 13, Had. No: 987.

³⁰³ Nesâî, *Cenâiz*, 22, Had. No: 1869.

³⁰⁴ İbn Mâce, *Cenâiz*, 23, Had. No: 1596.

³⁰⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Evâil*, s. 53, Had. No: 146.

³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 130, Had. No: 12339; III, 143, Had. No: 12480.

³⁰⁷ Tayâlisî, *Müsned*, I, 272, Had. No: 2040.

³⁰⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannağ*, III, 59, Had. No: 12090.

³⁰⁹ Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, VII, 119, Had. No: 9701; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 65, Had. No: 6919, 6920.

SONUÇ

Hız. Peygamber'den nakledilenler başta olmak üzere, evâil ile ilgili rivâyetleri ilk olarak bir araya getiren alimlerden birisi İbn Ebî Şeybe'dir. O, *Musannaf* adını verdiği kapsamlı eserinde bu tür haberleri "Kitâbü'l-Evâil" başlığı altında toplamıştır.

Üçüncü asrın sonlarında vefat etmiş olan İbn Ebî Âsım ise söz konusu rivâyetleri "el-Evâil" adıyla müstakil bir çalışmada ele almıştır. Daha sonraki çalışmalara da kaynaklık eden bu eserde tesbit edebildiğimiz kadarıyla gerek Hız. Peygamber'e izafe edilen, gerekse başkalarına isnad edilen yüz doksan dört rivâyet bulunmaktadır. Bunlar arasında Hız. Peygamber'e nisbet edilenlerin oranı ise üçte bir civarındadır.

Hız. Peygamber'den rivâyet edilen evâil haberlerini temelde dünya ve ahiret hayatına yönelik olarak ikili bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Dünya hayatı ile ilgili rivâyetler bağlamında değerlendirilen evâil rivâyetleri arasında özellikle ilk olarak yaratılan şeyin ne olduğu ile ilgili olanlar dikkat çekicidir. Bunlar arasında ilk yaratılanın kalem ya da akıl olduğuna dair iki ayrı rivâyet ön plana çıkmaktadır. İlk yaratılanın kalem olduğuna dair rivâyetler temel hadis kaynaklarında yer almışken, akılla ilgili rivâyetler daha çok zayıf, hatta uydurma hadisler kategorisinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Hız. Peygamber dönemi ve sonrasında meydana gelen ilk olaylara ilişkin hadislerin ise büyük çoğunluğu ana hadis kaynaklarında yer almaktadır. Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi önemli hadis alimleri tarafından kaydedilen bu hadislerin sıhhati konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Diğer taraftan bu tür rivâyetlerin, tarihi kayıtlara da uygun olduğu söylenebilir.

Ahiret hayatına yönelik olarak değerlendirilebilecek rivâyetler içerisinde ise, Kıyâmet günü ve Cennet'te meydana gelecek ilk hâdiselere dair olanlar önemli bir yer tutar. Kıyâmet günüyle alakalı olarak, ilk şefâat edenin kim olacağı, hesaba çekilecek ilk ümmetin hangisi olduğuna dair rivâyetler öne çıkmaktadır. Diğer taraftan Cennetin kapısını açacak olan ilk kişinin kim olduğu, ilk olarak Cennet'e girecek topluluğun hangisi olduğuna dair hadisler de Cennet ile ilgili rivâyetler arasındadır. Buradaki rivâyetlerin de büyük kısmının sahit hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte bazı rivâyetlerin Kütüb-i Sitte müellifleri tarafından eserlerine alınmadığına da işaret etmek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, (1403), *Musannafu Abdirrezzâk*, İkinci Baskı, Tahk: Habîbürrahmân el-A'zamî, El-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed el-Cerrâh (1405), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Tahk: Ahmed el-Kalaş, Beyrut.
- Açıkgenç, Alparslan, (1995), “Evâil”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, XI, s. 513-514.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (1982), *Müsned*, Çağrı yay. İstanbul. I-VI.
- Akbaş, Bahattin (1994), “Hadislere Göre Hz. Peygamberin Şefâati Meselesi”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, Ali Osman, (1996), *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâp Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay. İstanbul.
- _____ (2001), “Hadislerin Değerlendirilmesinde Aklın Konumuyla İlgili Bazı Tartışmalar”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 7, Sayı: 7, s. 1777-1788, Adana.
- Beyhakî, Ahmed b. el- Hüseyin b. Ali b. Mûsâ Ebû Bekr el-Beyhakî, (1994), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tahk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mektebetü Dâru'l-Bâz-Mekketü'l-Mükerreme.
- _____ *Şu'âbü'l-Îmân*, tahk. Muhammed es-Sa'îd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut
- Bolay, Süleyman Hayri (1989), “Akıl” mad, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul. II, s. 238-240.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, (1992), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı yay. İstanbul.
- Canan, İbrahim, (1998), *Hadis Usûlü ve Tarihi*, 1. Baskı, Akçağ yayınları, Ankara.
- Cebrî, Abdülmüteâl Muhammed (1987), *el-Müştehir mine'l-Hadîs*, Mektebetü Vehbe.
- Deylemî, Ebû Şücâ Şîrûyeh b. Şehredâr b. Şîrûyeh (1986), *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrut.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî, (t.y), *Sünen*, I-IV, Tahk: Mahmûd Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut.
- Ebû Yâ'lâ, Ahmed b. Ali b. El- Müsennâ Ebû Yâ'lâ, (1984), *Müsnedü Ebî Yâ'lâ*, Tahk: Hüseyin Selim Esed, Birinci Baskı, Dâru'l-Me'mûn Li't-Turâs, Dimaşk.
- Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali el Hindî, (t.y.), *Tezkiratü'l-Mevdû'ât*, (Nşr. Emin Demeç), Beyrut.
- Hâkîm et-Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan, (t.y.), *Nevâdirü'l-Usûl Fî Ma'rifeti Ehâdîsi'r-Resûl = Selvetü'l-Ârifîn Ve Bustânü'l-Muvahhidîn*, Dâru Sadır, Beyrut.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en- Nîsâburî, (t.y), *el- Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut.
- Hamîdullah, Muhammed, (1980), *İslâm Peygamberi*, (terc. Salih Tuğ), I-II, 4. Baskı, İstanbul,
- Heysemî, Ebû'l-Hasan Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, (1967), *Mecmaü'z-Zevâid Ve Menbâü'l-Fevâid*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- Hindî, Ali b.Hüsâmeddîn el-Müttakî, (1989), *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî (1985), *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Dârü'l-Fikr, 2. Baskı. Beyrut.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebîl Ahmed b. Amr b. Dahhâk, (1987), *el-Evâil*, Tahk. Ebû Hacer Muhammed Zağlül, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhim (1409), *el-Musannef fî'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr*, Tahk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad .
- İbn Ebi'd-Dünya, Ebû Bekr (1988), *el-Akl ve Fadluhû Ve'l-Yakîn*,Tahk., Mecdi es-Seyyid İbrahim, Mektebetü'l-Kur'an. Kahire.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, (1996), *Lisânü'l-Mîzân*, Tahk., Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, , Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b.Ahmed Ebû Hâtim et- Temîmî el- Busrî, (1993), *Sahîhu İbn Hibbân*, 2. Baskı, Tahk: Şuayb el- Arnavût, Müessesü'r-Risâle, Beyrut.
- _____ (t.y), *Mevâridü'z- Zaman ilâ Zevâid-i İbn Hibbân*, Tahk. Muhammed Abdurrezzâk Hamza, Mektebetü'l-Meârif, Riyad.

- İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr ed-Dimeşkî (1994), *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîhi ve'd-Daîf*, Tahk: Abdulfetteh Ebû Gudde, Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl, (1983), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l- Azîm*, Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Yezîd el- Kazvînî, (1992), *Sünen*, I-II, Tahk: M. Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay. İstanbul.
- İbn Manzûr, Ebul-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrim el- Ifrîkî el- Mısırî, (ty), *Lisânü'l-Arab*, Dâru's- Sadr, Beyrut.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, (1987), *Zemmü'l-Hevâ*, Tahk. Ahmed Abdüsselam Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye; Beyrut.
- _____ (1997), *Kitâbü'l-Mevzûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûât*, Tahk: Nureddin b. Şukri b. Ali Boyacılar Usûlu's-Selef, Beyrut.
- İsevî, Ebû Abdullah Ahmed b. Ahmed, (1993), *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyyetu'd-Daîfe ve'l-Mevdûâ*, Dâru's-Sahâbetu Li't-Turâs.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, (1941), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, I-II, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Kılınçlı, Sami, (2007), “Akıl İle İlgili Hadislerin Tespit ve Tenkidi” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri, (2000), *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu yay. Ankara.
- _____ (2002), *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitabiyat yay. Ankara.
- Münâvî, Abdurraûf, (t.y), *Feyzû'l-Kadîr Şerhü'l-Câmiü's-Sağîr*, Mısır: El-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, (1982), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-III, Tahk: M. Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Mustafa, (2008), *Kur'ân-ı Kerîm Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, OTTO Yay. Ankara.
- Özşenel, Mehmet, (1998), “İlk Yaratılan Varlık Konusundaki Rivâyetler”, *Divan*, İstanbul.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, (1406-1986), *El-Vesâil fi Müsâmereti'l-Evâil*, Tahk: Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, (t.y.), *el-Fevâidü'l-Mecmûâ fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûâ*, Tahk: Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî.; Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut.

- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, (1983), *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (I-XXV), Tahk. Hamdi Abdülmecid Silefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul.
- _____ (t.y), *el-Mu'cemü'l-Evsât*, Tahk: Târık b. Ivedullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Riyad.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, (1903), *Câmiü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Fârisî, (t.y.), *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Dârü'l-Mâ'rife, Beyrut.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, (1981), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Uğur, Müctebâ, (1996), *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV. Yay. Ankara.
- _____ (1992), *Ansiklopedik Hadis Terimler Sözlüğü*, TDV. Yay . Ankara.
- Ukaylî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Ömer b. Mûsâ, (1984), *ed-Duafâu'l-Kebîr*, Tahk: Abdulmu'tî Emin Kalacî, Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Bünyamin TEMİRTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Kozan-15.06.1976
Medeni Durumu : Evli
Adres : Posyağbasan Köyü / Aladağ / ADANA
Telefon : 0 (535) 245 14 81

EĞİTİM DURUMU

2004-2008 Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı-ADANA
1998-2003 Lisans, Çukurova Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi- ADANA
1990-1996 Kozan İmam Hatip Lisesi, Kozan / ADANA
1985-1990 Çandık Köyü İlkokulu, Kozan / ADANA

İŞ DENEYİMİ

2003-....., Posyağbasan Köyü İmam Hatibi, ALADAĞ/ ADANA

YABANCI DİL

İngilizce, Arapça

BİLGİSAYAR

Windows ve Ofis Uygulamaları, Çeşitli Programlar, İnternet Uygulamaları